

समाज परिवर्तनका लागि

सामुदायिक रेडियो

सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र
नेपाल वातावरण पत्रकार समूह

समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो

(कार्यशाला)

२०५७ चैत द र १ गते

संयोजक
रघु मैनाली

सम्पादन
राजेश घिमिरे
धर्मराज लुइस्टल

आयोजक

समुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र
नेपाल चातावरण पत्रकार समूह

सहयोग

डेनिस अन्तर्राष्ट्रीय विकास सहयोग, काठमाडौं

हास्त्रो भनाइ

विषयसूची

दीक्षिण एसियामे पहिलोपटक सरकारभन्दा चाहिर होरे रेडियो सागरमाथा संचालन गर्ने नेपाल चातावरण प्रकार समूहको मफल प्राप्ति पाच वर्ष पुरानो भइसकेको छ । सर्वजनिक रेडियो प्रसारणको भान्डै पाँच वर्ष लाग्ने अनुभव बाइन तथा सामुदायिक रेडियो सापरानाका लागि सक्रिय स्थानीय समूदायसंघ सहकार्य गर्न डेढ वर्षबाटै सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्रको स्थानाना गरिएको हो । आर्जेतम्बम्ब यो केन्द्रको सहयोगसंघ तीनवटा रेडियो स्टेसन मुळ भइसकेका छन् । साथै भान्डै डेढ दब्जन स्थानीय संघ-सम्पादनमा मिलेर सामुदायिक रेडियो स्थापना गर्ने कार्य कुनै निकै अगाडि बढेको छ, कुनै मुळ चलामा छ ।

नेपाली समूदायहरू नयाँ चेताना लिएर अगाडि बढिरहेका छन् । याउँ-गाउँमा सामुदायिक रेडियोको मुख्यत तथा चासो यसौको परिक्लिनो उत्तरहरा हो । समूदायिक रेडियोप्रति तपाईँ-साथो जल्दाह भरखर भरखर चासोको छ । त्यसैले सबै काम ठिक ढागाले अधिक बढेको हैन । सामीमा कठितप्रय विषयलाई लिएर अन्तीम छ, काति कुरा गलत द्वितीय भन्ने पाहा भएर पनि जुक्त नपूरा भइयोल भइरहेछ ।

यस्तो अबस्थामा एकआपसमा अनुभवको आदान-प्रदान आवश्यक छ, नयाँ विचार-र दृष्टिकोणहरूमा छलफल र विश्लेषणको जरूरी छ । काम गर्न आइलागो समस्याहरूको सम्भालन तपाईँ-हामीले नै खोज्नु छ । यसी तरिकै राखेर हामीले सामुदायिक रेडियो प्रसारक, काठमाडौं उपत्यकावालीका स्थानीय रेडियो प्रसारक तथा संचालन गर्ने इच्छुक संघ-सम्पादनलाई २०५७ चैत ८ र १ गते बुटवलमा भेला गरेका थिएँ । कुराकानीलाई अवधित गर्न हामीले भेलाको विषय रोजेका थिएँ- "समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो ।" भेलामा पुरे विषयमा जाम्हर कुराकानी भयो । काति अनुभव अदान-प्रदान गरियो, काति नयाँ विषयमा विचार-विमर्श गरियो, यद्यपत्रमा भोजुपरेका काति समस्याको सही निकाश खोज्ने प्रयासहरू थए । छलफललाई प्रभाकारी बनाउन हामीसंग विभिन्न क्षेत्रका जानिफाकारहरू भीन्दूहिन्दूयो । त्यहाँ भएका क्षेत्रफल, विचार विभिन्न तथा अनुभवहरू सामुदायिक रेडियो खोलन चाहतो जोसोहिलाई पनि उपपुत छुने ठारेर हामीले यो पुस्तिका प्रकाशन गरेका छौं । लिई नै हामी सामुदायिक रेडियो प्रसारकहरूका लागि निर्देशिका पनि प्रकाशन गर्ने तथा रीमांग छौं ।

अन्त्यमा यो कार्यशाला आयोजना गर्ने संस्था डीनेस अन्तर्राष्ट्रीय निकास सहयोगो (डिनिडो) मानव अधिकार तथा असल शासन परामर्श इकाई प्रमुख आस्था ओल्नन र वारिए वर्कर्कम परामर्शदाता मुहरी सिथाकोट्रिप्रति हामी आमारी छौं । कार्यशालाको स्थानीय व्यवस्थापनमा अमूल्य सहयोग गर्ने रेडियो युज्मनी तथा स्वेच्छन स्थानेजर भरत पुसाल धन्यवादका पात्र हुनुहुन्थ्ये । यसैनारी कान्चन्पुराट, डिलाइनिड चुनाविधि तथा छुपाद कार्यमा सहयोग पुन्याउने प्रकाशन विभाग नेवारासम्म पनि धन्यवादको पात्र हो । त्यसैले कार्यक्रममा सक्रिय रूपले सहभागी भइदिनहुन्ने सम्पूर्ण सहभागी सम्पादका प्रतिनिधिहरूप्रति पनि हादिक प्रत्यवाद ज्ञापन गर्दछौं ।

सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र नेपाल चातावरण प्रकार सम्झ

अन्तर-सांस्कृतिक संचाल : समस्या र सम्भावनाहरू - बालकाण्डा मावृहाङ्ग ४

छलफल

हेरोक संस्कृतिका रासा कुरा लिने र नरासा कुरा छोडै जानुपर्छ १४

समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो - हैम्बहाङ्ग विष्ट १८

समाजलाई शिक्षा विनका रेडियोको प्रयोग २६

नेपाली संगीतमा विद्यमान चुनौती- आधास ३०

छलफल

"परम्परागत बाजा छोडेर विद्युतीय यन्त्र आवाज निकालनेत्र" ३८

सामुदायिक रेडियो संगठन र व्यवस्थापन- औम खड्का ४२

छलफल

"सबैलाई समेद्दने प्राप्ति गरेमा रेडियोलाई अगाडि बद्दन सजिलो हुन्छ ४६

सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ नेपाल २०५७ ४९

छलफल

५०

कार्यक्रमका सहभागीहरू

५१

पृष्ठांतः

जीविते के समार र सांसारिक नियमहरू एकल-सांस्कृतिकी सोच र चिन्तनबाट भ्रम-सांस्कृतिकी बढ़ने गएको महसुस गर्न सोकीच्छा । यसो हुँदूको एउटा कारण साधन वाल्लताकृतिको पक्षमा विश्व जनमत निर्माण भइरहेकाले पनि हुन सक्छ । यद्यपि दिजान र प्रशिक्षिता आएको उल्लेखनीय प्राप्तिले संसार हिजोको अपार जगत्काट सीमित सीमामा जालिएर एउटा गर्ड बनेको भान रह्य । अबो अर्थात् भनेहो यसे संसारजाति ने अपार भए पनि विजान र प्रविधिमा, दोत र साधनमा पहुँच हुनोहरूका लागि एउटा गाउँसरह भएको छ ।

त्यसकारण बहुलसंस्कृतिको पक्षमा बकालत गरे पनि गाउँभाइको बहुलता अन्तरोगत्वा पहुँचवालहरूका लागि एकल संस्कृति समान नहो या सासारलाई बुझनाएर एउटा गाउँ जानोहरूका लागि संसार एउटा गाउँ ठानु भ्रममात्र हो । संसारलाई एउटा गाउँ भन्नुपर्ने हेपाह प्रवित्रिलाई ताजन हान मानव जातिका असीमित रूपहरूलाई बहुल संस्कृतिमा अधिव्यक्त गरेर चुनीती दिने काम भएको मान्युपर्ने हुन्छ । जे होस् तथ्य कुरा के हो भने संसार अपार हो, नियमहरू विश्वव्यापी हुन् र सम्भावनाहरू विजानको नजरमा व्यापक छन् ।

समस्या र सम्भावनाहरू

भइरहेको परिप्रेक्षमा विश्व संस्कृतिकी अन्तर सांस्कृतिक संवादको विषयमा विचार-विमर्श गर्न बहुल संस्कृतिको स्रोतका धानीहरूका लागि नगरी नहुने काम भइरहेको गहसुस गर्न सोकीच्छ । यस सन्दर्भमा मानव संस्कृतिको विशाल भण्डारबाट "नेपालको जगजीवनमा अन्तर संस्कृति संवादमा समस्या र सम्भावनाहरू" का बारेमा चर्चा गर्नाले नेपाली समाजको याचोचित विकासका लागि बाटो झुल्ने देखिन्छ । त्यसकारण यहाँ "समस्या र सम्भावनाहरू" का बारेमा केही चर्चा गर्ने प्रयात गरिएको छ ।

अन्तर-सांस्कृतिक सञ्चारः

बीरिङ्ग विद्यान होफस्टेडे लेख्यन, "संस्कृति एउटा सझ्यहित प्रेक्षया हो ।" संस्कृति मानव जातिवीचको मझ्यहित जान हो । संस्कृति सझ्यहितीय हो । सिक्केप्रेक्षयाचाट संस्कृतिको निर्माण हुन्छ, यो वेश्यानुगत भने पक्कै होइन । मानव जातिले संस्कृति ग्रहण गर्ने प्रक्रिया मानव भूलिकमा कम्प्युटरको सफ्टवेयर निर्माण गर्ने गरिने प्रोग्रामिङ जस्तै हुन्छ । एउटा सफ्टवेयर जस्तै प्रोग्रामिङ भएर प्रोग्रामा व्याप्त हुन्छ, संस्कृति गर्ने मानिसको समाजिक परिवेशमा यहाँ नपाइ भानिसको मानिसकमा सफ्टवेयर प्रोग्रामिङ भएप्लै निर्माण भएको हुन्छ । उदाहरणका लागि कुनै समस्या हल गर्न एउटा संस्कृतिका मानिसले जसरी सोच्ने र हल गर्ने गर्दछ, अर्को संस्कृतिमा ठीक त्यसी नै हल गर्न खोज्न आवश्यानिक हुन्न ।

मानव संस्कृतिका आवरणहरु प्राच्यपक होपस्टेंटे एउटा प्राजको

आवरणहरुलागोका छन्। संस्कृतिको सबैभन्दा सतही रूप प्रतीकहरुमा उल्लेख

गरेको छन् भने त्योभन्दा तल जातिको वा समुदायको उपस्थितिलाई लिएका

छन्। त्यसरी नै क्रमसँग शास्त्रीय जान तथा अन्यामा मूल्य र मान्यताहरूलाई लिएका

छन्। एक संस्कृतिका मानिसहरूले लागाउने भेषभूषा तथा अन्य बद्धुहरु प्रतीकका रूपमा

लिन सकिन्द्य भने समुदायको अगुवा र संस्कृतिक अगुवाहरूलाई नायकका रूपमा

लिएको देखिन्द्य। जातिविशेष अवलम्बन गर्ने गरेको संस्कृतिक मूच्छाहरु वा मूत्र्युमहरु

र गोहिराईमा मूल्य र मान्यताहरूलाई संस्कृतिको केन्द्रीय भूत तत्वका रूपका लिएका

छन्। एक संस्कृतिका व्यापिस अन्यो संस्कृतिको जाहिरी रूपहरु सहजे ग्रहण गर्न सक्छ

तर त्यसको केन्द्रीय भूत तत्व ग्रहण गर्न नसक्ने कुरा प्राच्यपक होपस्टेंटोको अवधारणा

रहेको छ। उदाहरणका लागि भाषिक हिसाबले नेपालीहरूले अंग्रेजी सहज रूपमा बोले

पनि मूल्य र मान्यताका हिसाबले अंग्रेजहरु जस्तो बन्नका लागि संस्कृतिका यावद्

प्रधाहरहरुको पूर्ति एउटा नेपालीले जगेजको अंग्रेजी परिवेशमा नहुँकी र उसमा त्यसमान्यन्धी

चेतानाको विकास नभई एकाकित भाषा जानेको आधारमा संस्कृति ग्रहण गर्न सक्छैन।

सम्भवत् चाल मात्तिकमा नै संस्कृतिको निर्माण हुने कम एहु भद्रसकेको हुन्द्य र त्यो

बोलादेखि नै संस्कृतिका सम्पूर्ण प्रशाहरुको ग्रहण गरी संस्कृतिक मूल्य र मान्यताको

निर्माण गरिसकेको हुन्द्य।

संस्कृतिका विषयात सम्प्याहरु

राचिय संस्कृति

जातिहरूबीच भिन्न-भिन्न संस्कृति विषयमान रहेका छार्। भिन्न संस्कृतिवीचको विविधतामा

मुलुकको सिमानाले निर्धारित गरेको संस्कृतिलाई नेपाली संस्कृतिका रूपमा ग्रहण गर्न

प्रयत्न गरिएको छ। नेपाली संस्कृतिको रूपप्रथा भाषा, धर्म, भेषभूषा तथा विविध जातिमा

विभक्त रहेको छ। यस्तो विविध जातिहरूको मौलिक संस्कृतिहरूको सम्युक्त रूपहरुलाई

नेपाली संस्कृति भन्नेभन्दा पनि शाहवंशीय शासकहरूको भाषा, धर्म, संस्कृतिलाई नेपाली

संस्कृतिको रूपमा लिने चलन बस्यो। त्यसकारण नेपाली राचिय संस्कृति सीमाले निर्धारण

गरेको भूमिभूमिको शासक जातिको संस्कृति नै नेपाली राचिय संस्कृति बन्न र बनाउने

प्रयत्न भयो। तर मुलुकको सीमा जाति अस्पष्ट र अतीक्रमित छ त्यहि नै अस्पष्ट, अमूर्त

अतीक्रमित नेपालको क्रियत राचिय संस्कृति रहेको अनुभव गर्न सकिन्द्य। त्यसरी

पनि राचिय संस्कृतिको त्रिव शायीकारम् भएको हुनसक्छ।

समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो

राचिय संस्कृतिको जर्गेना गर्ने शासक जातिको समुदायबाहेक अहरुहरुको चासो

जुनीहरूको आ-आपको संस्कृतिको नै सरक्षण र सम्बर्द्धनमा खर्च गरिरहो रिप्ति छ।

नेपाली भाषा, धर्म, गीत-सांगित भनाले शासनको बागाहोर सम्झालेका हरूको भाषा, धर्म,

धर्म, गीत-सांगित नभएर सबै नेपालीको भाषा, धर्म आदिको विनामेदभाव सरक्षण, सम्बर्द्धन

र भाषा पाएको भए साप्त नेपाली संस्कृति अहिले अर्कै तार र स्थानमा पुग्ने थियो।

त्यसकारण नेपालका दुश्च माटो र मू-बानोट, विविध भाषावीय तायाता र संस्कृताको बोकेर

जीउन खोजेको वास्तविक नेपाली संस्कृतिमात्रि घोडा चडेर निर्माण हुन खोजेको कथित

राचिय संस्कृति अति कम्पणको चरोटामा छ। यो अवस्थामा नेपालमा वास्तविक राचिय

संस्कृतिहरू एकातिर आफू संरक्षित हुने ठार खोजिरहेको अवस्था छ भने अकातिर वास्तविक राचिय संस्कृतिको पुनर्निर्माणको दायित्व लिनुपर्ने अवस्था पनि छ।

क्षेत्रगत, जातिगत, धार्मिक तथा भाषिक संस्कृति:

संस्कृतिको अर्को पाल क्षेत्र, जाति, धर्म र भाषाले निर्धारण गरेको स्वरूपलाई लिन

सकिन्द्य। यस्तो संस्कृति राचिय सीमाहरूले क्षेत्रप्रय अवस्थामा सीमित गर्न सक्छैन

पनि। जातिहरूको परम्परात आनिवानी तथा व्याहोर, चालचलनले निर्मित गरेका

संस्कृतिहरू जातिय संस्कृतिका रूपमा लिन सकिन्द्य। त्यसै भाषिक तथा भाषिक विविधताले

चुट्याएका सांस्कृतिक प्रचलनहरू भिन्न-भिन्न संस्कृतिक धरोहरहरू हुन। नेपालमा क्षेत्रगत

गरेको छ भने पवति (पहाडी) संस्कृतिको स्वरूप तथा नार्मा पहाडी धरातल, जलवायु,

तातापानी र चातावरणले प्रभु भूमिका खेतेको छ। त्यसरी नै भिन्नी मधेस, मधेसी संस्कृतिको

महात्त रहेको छ। नेपालको चुहू-संस्कृतिको स्वरूप भौगोलिक क्षेत्रहरूले निर्माण गर्न

बोजेको संस्कृति एकातिर छ भने अकातिर आदि कालदेखि नै परम्परागतरूपमा भिन्न-

भिन्न जातिका रूपमा विकितित निर्माण जातिको सांस्कृतिक विविधता छ। खासगरी पवति

संस्कृतिमा सबैभन्दा बढी विविधता देखिन्द्य।

हुन त हिमालको चिसो हिमपात र ताराईको चाराकोसे उण्यप्रदेशीय चन्जगंगलमा

व्याट औलोचो मानव चसोबास र जीवन निर्वाह गर्न तुलानाक तिसाबले कट्टकर रियो।

फलस्वरूप ती धेन्मा जातिहरू प्रशास्त मा जामा हुक्कन बहुन सकेन, तर मलीरिया उन्मूलन

र हिमाल चड्न आउने पर्यटकहरूको संख्या बढ्न यो हुकार्ड र बादाइले गति लिन

यालेको छ।

नेपालमा जातिगत संस्थाको कुरा गर्न राचिय जनगणना सन् १९९१ ले कुल ६०

वटाको पहिचान गर्न सक्यो। जसमध्ये जातामा पनि क्रिब ३० वटा समूहहरू, जनजातिमा

समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो

पर्ने २६ समूह, धार्मिकमा पर्ने २ समूह र भाषामा पर्ने २ वटा समूहहरू रहका थाएँ।

नेपालको परिप्रेक्ष्यमा जातिको भिन्न-भिन्न अलित्व मूलभूत पक्ष हो। जनजाति, जात, धर्म र भाषा आदि सम्झौता प्रकार सांस्कृतिक विविधताको मूलभूत पर्छ। त्यसी ने राष्ट्रिय भाषा नीति सुकाव आयोगले लेख्य परम्परा भएका भाषा १, लेख्य परम्परा उत्तुख भाषा १२, लेख्य परम्परा नभएका भाषा २९, लोपवान भाषाहरू १९ गरी कुल ६९ भाषाको परिचान गरेको छ।

यसी लाभमा ५ दर्जनमन्त्र बढी भाषिक सम्बन्धहरू अस्तित्वमा रहेका छन् र तिनीहरू जीउन संघर्षरूप रहेका छन्। इथनोलागाको १३ औ सस्करणले प्रस्तुत गरेका तथ्याकमा नेपलमा कुल १ सय २८ भाषाहरू अस्तित्वमा रहेका र जसमध्ये करिब १ सय ८ भाषाको जनसंख्यातमेत उल्लेख भएको र वार्की २० भाषाहरूको भने जनसंख्या उल्लेख नभएको बताएको छ।

यसले नेपालको सांस्कृति विविधता र तहभूत जटिलतालाई संकेत गर्दछ। नेपालको सिमानाले सिमाइत गरेको सबा दुई सय वर्ष पनि राष्ट्रीय पुणेको द्वैन, तर यो भू-भागमा बसोबास गर्ने आदिवासी जनजातिको सांस्कृति हजारौं वर्ष पुरानो र विश्वका लागि नौलो सांस्कृति क्षयीकरण भएर समाप्त हुने सम्भावना देखिन्दै।

पञ्चायतको रीत वर्षको तानाशाही हैकमले मुलुकका दर्जनी जातिहरू, उनीहरूको भाषा र सांस्कृतिहरू सबै समुल्लपमा नष्टमान गरेन, "हामो राजा हामो देश, हामो भाषा हामो भेष"को नारा लगाएर एउटै धर्म (हिन्दू), एउटै भाषा (बस), एउटै भेषभूषा (लवेदा सुखवाल) को एउटा अवास्तविक, अमृत राष्ट्रियताको परिभाषा स्थापित गर्न ढौङ्यो। नेपाली (बस) भाषा, धर्म (हिन्दू), भेषभूषा (लवेदा सुखवाल र गुण्य चोली) का अलावा मुलुकका दर्जनी धार्मिक विश्वास, भाषाभाषीका, भेषभूषा र रहनसहन जो जीवन्त र सम्पन्न निए।

तिनलाई ओझेलामा राखेर प्रायः मृत अवस्थामा लाने काम भयो। अङ्को शब्दमा

भन्ने हो भने पञ्चायती व्यवस्थाको तानाशाही किया कलापका कारण मुलुकका विविध

जातिले आदि अनादिकालदेखि उपभोग गर्दै अपेक्षा कालाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक तथा फलस्तरप्रय राजनीतिक, आर्थिक, शैक्षिक, भौतिक तथा वौद्धिक पछीटेपनको धिकार तुन बहुसंख्यक जातिहरू व्याघ्र विश्वास आफूलाई उत्तर्ता गर्न जागृत भए। तर प्रजातन्त्रको पुनर्जागरणमन्त्रपत्रात् पनि तिनीहरू राज्यवाट बेचासा हुनुले उनीहरूले सांस्कृतिक विभेदको पीडा भोगिरहेको अवस्था छ।

लिङ्गका आधारमा :

आजको दुनियामा पुरुष र महिलावीचको भिन्नतालाई प्रशस्ति उजागर गर्ने काम

भएको छ। पुरुषको सोसालाई हेतै दृष्टिकोण र महिलाको दृष्टिकोणमा अन्तर भएकाले लैकिक हिसाबले सांस्कृतिकरूपमा उनीहरूको स्थान पुरुषको भन्ना भिन्न बालको छ। अफ प्रभरागत सांस्कृतिको संवचनमा महिलाको स्थान कातिपय सांस्कृतिमा विभेदपूर्ण रहेको अवस्थामा लैकिक विभेदपूर्ण सांस्कृतिकीन संबादको समस्यालाई क्रमशः नेपाली समाजले पनि महसुस गर्न यालेको छ। पुरुषहरूले महिला वर्गमा आमरूपमा 'आइमइहरू' अस्थाम र कमजोडमात्र नदेखि समाजमा उनीहरूको उपस्थितिलाई तै अस्तीकार गर्ने प्रवृति तारी भएको सांस्कृतिहरूमा महिला र पुरुषवीचको अन्तर सबाद बढो विभेदपूर्ण भएको महसुस गर्न सकिन्दै। यहांपि कठिपय जातिहरूमा महिलाको भूमिका लैकिक तबरले सन्तोषजनक रहेको छ। सम्भमा राष्ट्रिय सांस्कृतिको स्वान्त्र्यसमा हेतै तो भन्ने महिलाहरूलो स्थान पुरुषसंगको सांस्कृतिक विभेदपूर्ण अवस्थामा रहेको देखिन्दै।

जाति कोन्नित अहम्बदः:

जाति कोन्नित स्वभाव अन्तर सांस्कृतिक संबादका लागि कठिन पक्ष हो। आप्नो जातिको मात्र सांस्कृति रामो र अरुलको सबै क्रियाकलाप नरामो भन्ने तिनीहरूलाई जाति कोन्नित हुने र आप्नो जातिको कूनै सदस्यले नरामो काम गरेको भए पनि त्यो रामो देखिने तर अङ्को जातिको व्यक्तिले रामो कार्य गरेको भए पनि नरामो गरी हेतै र देख्ने जाति कोन्नित भावनाले जातिय अन्तर सम्बन्धलाई कमजोड बनाउँदै। आफ्नो कार्यप्रति भाष सन्तुष्ट हुने, आफू र आप्नो वरिपरिको सीमित धोरालाई संसार ठाने चानी-च्यवहारले जातीय अन्तर सांस्कृतिक संबादलाई सीमित बनाउने कार्य गर्दछ।

पोलीसेन्टीजम्

कठिपय अवस्थामा भिन्न सांस्कृतिको समर्कमा आएप्छि त्यो सांस्कृति आप्नोभन्ना स्तरीय भान हुने र त्यो सांस्कृतिको स्तरीयता आप्नो सांस्कृतिको मूल्य र मानवतावाट मूल्याङ्कन नगरीत्यही सांस्कृति नै उत्तम ठान्दै जाने प्रक्रियाले सांस्कृतिक अन्तर सबादलाई कमजोर बनाउँदै। भिन्न सांस्कृतिप्रतीको आप्नाक सम्बन्धले मौलिक संस्कृति उपेक्षामा पैदै जाने भएकाले मौलिक सांस्कृतिप्रतीको आप्नो सम्बन्धयो सदस्यसंग सम्बन्ध बित्तारै दुट्टै जाने सम्भावना बढ्दछ। यसी अन्य सांस्कृतिप्रतीको आशक्तिले अन्तर सांस्कृतिक सबादलाई कमजोर बनाउँदै।

ज्ञानोपेक्षिया

एक संस्कृतिको व्याकृत वा समुदायका मानिसहरूले अपैं भिन्न संस्कृतिको व्याकृत वा समुदायका मानिसहरू भन्न ताराउने चामीते अन्तर संस्कृति संवादमा अवरोध गर्दछ । भिन्न जातिका मानिसहरूलाई नकारात्मक दृष्टिकोणबाट होने प्रवृत्तिले अन्तर संस्कृतिक सम्बन्धलाई कमजोर बनाउँदछ ।

पुस्तागत आधार :

समाजको होरेक पुस्तावीच सांस्कृतिक भिन्नता औक्तिवमा रहेको छ । पुस्तागत सांस्कृतिक अन्तरलाई मूल्याना, समाजको स्वभाव र वस्तुहरूको उपयोग र उपयोगको रूचि आदिले पुस्तागत अन्तरलाई उजागर गरेको देखिन्दछ । छासगरी पश्चिमी र पूर्वीय सांस्कृतिकीचको अन्तर, विजान प्रविधिको उपयोग र उपयोगको स्तरका कारणले र अत्याधुनिक र परम्परागत जीवनशैलीबीचको अन्तरले पुस्तागत सांस्कृति अन्तरलाई बढी उजागर गरेको देखिन्दछ । वातावरणीय अन्तरले त्याएको सांस्कृतिक विविधता पुस्तागत अन्तर मनोविज्ञानको आधार हो । वास्तकारण अन्तर सांस्कृतिक संवादको एक आधारभूत तह पुस्ता-पुस्तावीचको अन्तरलाई पनि सम्भित तवरले समाधान गर्न सक्नुपर्छ । जाति, धर्म वा भाषा र सांस्कृतिगत अन्तर भिन्नतालाई कीपिय अवसर र अवस्थामा पुस्तागत समान सांस्कृतिले समाधान गरिरहेको देखिन्दछ । तर त्यो पुनः कलान्तरमा मौलिक जातीय वा सांस्कृतिक अन्तरतिर मुख्यरित भएको देखिन्दछ ।

सामाजिक वर्गीय आधारमा :

नेपाली समाज सम्प्रभा गरिबी र अमावलाई जीवनको नियति ठान्ने स्वभावको देखिन्दछ । यस्यपि वास्तविकता त्यस्तो निराशाजनक हैन । बहुसंख्यामा गरिबी र अमावले आकान्त भएको नेपाली समाजलाई विचालित बनाउने संस्कृति भनेको आफू हुनेहरूले यस्तो होने सकिन्दछ । रातारात घनी बने लक्ष र धेय भएको व्याकृत र समुदायले उच्च वर्गीय संस्कृतिको ढोग सुन्नना गरिएन्थरू र आफूलाई भिन्न बनाउँदछन् । त्यसपाइ उही जातिगत वा भाषिक वा क्षेत्रगत समान संस्कृति भएका नातेदार वा व्यक्तिहरूबीच कृचिम असमानता थोप्न शक्य ।

समाजमा विविध कारणले निर्माण भएको सामाजिक वर्ग र वर्ग अनुरूपको सामाजिक विवाकलाप र त्यहीजुनरूपको सामाजिक अनुशासनले निर्धारण गरेको संस्कृतिले वर्गीय भिन्नतालाई टेबा पुर्याइरहेको छ । वर्गीय अन्तरको आधारका रूपमा सांस्कृतिक अन्तरका आधारहरू बोपैषिष्ठ संस्कृति अन्तरलाई समाधान गर्नुपर्ने हुन्दै वास्तविक मौलिक सम्बन्धिको अन्तरलाई यदि यस्ती गहन गर्न अनि संवाद र विकासको सम्भावनालाई प्रोत्साहन सम्भवित हो अन्तरलाई यदि यस्ती गहन गर्न अनि संवाद र विकासको सम्भावनालाई प्रोत्साहन

समाज परिवर्तनमा लागि समुदायिक रेहियो

गर्न सक्ने हो भने वर्ग विभेदका रूपमा उजागर भएर सांस्कृतिक रूपमा विभेद गर्न योजने संस्कृति निष्ठाहात हुन सक्ने सम्भावना देखिन्दछ ।

अन्तर संवादको छाँचो

विश्व एउटा गाउँ हो, एउटा समुदाय हो वा एउटै संस्कृति हो भने अवधारणाको संर्वभाग अन्तर सांस्कृतिक संवादको औपचित्य रहन्न । वास्तवमा विश्व एउटा गाउँ हो भने विषयमा नै मतक्य हुन भने सोकिन । मतक्य हुन जरूरी पनि छैन । जरूरी साध्यद त्यो भने विषयमा नै मतक्य हुन भने सोकिन । मतक्य हुन जरूरी पनि छैन । विश्व एकमात्र आफ्नो नियन्पामा लिन वा सञ्चालन गर्न सोकिन्दै भने ठान्दो हो । विश्व एकमात्र हुन सञ्चन, दुई भाषीमात्र पनि हुन सञ्चन, विभाषी वा चार, पाँच / स्थ भाषीमात्र भयो भने पनि त्यो विश्व एउटा गाउँ बन अध्यन्त कठिन हुन जान्छ । उदाहरणका लागि विश्वमा भएको कुल ६ हजार १ सय १८ भाषाहरूलाई घटाएर दस भाषामा संवाद गर्न कार्य व्यवस्थापन गर्ने र विश्वका होरेक व्याकृत १० भाषाहरूमा एक अकार्मा सिक्ने र बोल्न वा लेख्न खोजे भनेमात्र पनि ३ करोड, १२ लाख ८ सय भाष्यमहळ संघनमा विकसित गर्नुपर्ने हुन्दै ।

विश्व एउटा गाउँ बन्नका लागि विश्वका अन्य तमाम भाषाहरू बोल्ने मानव जातिलाई समाज गर्ने पनि एउटा गाउँ बन्ने स्थान कसौको साकार हुन सक्नैन । विश्व एउटा गाउँ बनाउने दुस्साहसले विविधतालाई खालिङ गर्ने, आफ्नो भाषा, सांस्कृतिगत वेचास्ता गर्ने एउटा कुसंस्कार विकासित गर्न खोजेको छ, आफ्नो सीमित स्वार्थ र वर्गको संस्कृति अनुकूल नियन्पाण गर्न प्रयत्न गर्ने एउटा दिवा सप्ताहामात्र हो । विश्व एउटा "रातो चल भिलेज" बाटै छ भने अवधारणा गलत भएकाले विविधरूप भित्रको अन्तर संवादलाई खुला गर्नका लागि अन्तर सांस्कृतिक संवादलाई सुगम बनाउन अन्तर सांस्कृतिक चेतानाको सम्भावनालाई ढोका खोल्नुपर्छ । अन्तर सांस्कृतिक जीवनयापन र सेनदेवको सम्भावनालाई पनि ढोका खोल्नु अवश्यक छ । जुन वैज्ञानिक, शास्त्रवत र मानवोचित पनि हो ।

अन्तर संस्कृति संवादलाई सहज बनाउनका लागि तीन कुराहह- जनचेतना, जान र सीपको खाँचो हुने देखिन्दछ । कुनै एक व्यक्तिले आफू जुन चातावरणको प्रभावमा आफ्नो मनोविज्ञान बनेको पाउँदै, एक भिन्न संस्कृतिको निर्माण भएको हुन्छ, त्यसीतै अर्कोका वारेमा पनि सोचुपर्दै, ऊ कस्तो चातावरणमा हुकेको हो र त्यहीअनुरूप उसको मनोविज्ञान भिन्न संस्कृतिको हुन्दै भन्ने कुरामा चेताना हुनु जरूरी हुन्दै ।

भिन्न संस्कृतिमा उपयोग हुने प्रतीकहरूका वारेमा, नायकहरूका वारेमा, शास्त्रीय जान र मुन्थमहरूका वारेमा, लोकसंस्कृतिको वारेमा र सांस्कृतिक रेहियो

बारेमा जानकार भयो भने सहजहल्पते संवाद प्रक्रिया सिनम सकिन्द्य । त्यसीरी ऐ बैगले संस्कृतिको प्रतीकहरू आफूले पनि प्रयोग गर्ने, उनीहल्लको नायक/नायिकहरूका बारेमा प्रश्ना गर्ने उनीहल्लको संस्कृतिको केन्द्रीभूत तरन्वहल्लका बारेमा चर्चा गर्ने सिकियो भने त्यो संस्कृतिका व्याकित वा समुदायसंग अन्तरसंवाद गर्ने सहज हुन्द्य । अधिक विश्वमा कैति विविध जातिहरू छन् तिनीहल्लका बारेमा चासो, जान राज्ञ र उनीहल्लसंग अन्तरीक्षमा गर्ने अवश्य पनि मानवीय चासो र अभिरुचिको विषय हो तर ती सम्पूर्ण विविध जाति र संस्कृतिका मानव जातिहल्लाई एक भाषी, एक संस्कृतिका र एउटा गाउँका ठान्नु र बनाउन प्रयत्न गर्नु अनावश्यक कुरो हो ।

आमसञ्चारमा बहुल सांस्कृतिक सुभव्युधः

संस्कृतिक सुभव्युध नढाउनमा वा समझदारी जडाउनमा सञ्चार जगतको ढूलो भूमिका रहेको छ । आमसञ्चार जगतका व्यक्तिहरू पनि कुनै न कुनै समुदाय वा संस्कृतिका व्यक्तिहरू भएकाते उनीहल्लले तयार गर्ने सामग्री उनीहल्लको सांस्कृतिक मूल्य भान्याहल्लसे भारीए आमजननामसमा प्रसारण हुन्द्य । सञ्चार जगतले निमाण गर्ने सामग्री जनसमुदायका लागि बनाइएको हुन्द्य अर्थात् जनमानसले के मनपराउद्धरन त्यही किसिमको सामग्री उत्पादन सञ्चार जगतले गर्ने सामग्री जनसमुदायका लागि बनाइएको हुन्द्य अर्थात् जनमानसले गर्ने सम्भव्य अर्थात् सञ्चार जगतले जनमानसको ध्यान कुनै नयो विषयमा कोन्तत गर्न सम्भव्य । अर्थात् सञ्चार जगतले जनमानसको लोचनउन्नलपको सामग्री उत्पादन गर्नेमात्र नारोर कुनै नैलो विषयवस्तुमा जनमानसको ध्यानकर्ण गर्ने पनि कार्य गर्ने हुँदा एउटा संस्कृतिको समुदायलाई अर्थात् संस्कृतिका व्याकिता बारेमा जानकारी गराउने सञ्चारको अहम भूमिका रहन्द्य । तर अहो सांस्कृतिको सकारात्मक पक्षहल्लमा जनमानसमा पुऱ्याउने कार्य नारी आमसञ्चार जगत् काहिलेकाही नकारात्मक पक्षहल्ल वा त्यो संस्कृतिमा नभएका वा भए पनि अत्यन्त संवेदनशील प्रसारण गरिदिन्छन् । यस्ता विषय त्यो संस्कृतिमा नभएका वा भए पनि अत्यन्त लागि मसला चाल्द । यस्तो विषयमा आमसञ्चार जगतले राम्री ठम्याउन सकेन भने अन्तर सांस्कृतिक असमझदारी बढाउने काम हुन्द्य ।

विश्वव्यापी चुनौतीहरूः

आजको दुनियामा मानव जाति हरप्रकारका चुनौतीहरू सामना गर्न वाच्य भइरहेको परिस्थिति छ । मानव सिर्जित सांस्कृतिक विवेचन प्राकृतिक प्रकोपचाट भएको विनासभन्दा खतराक र होनीकारक रहेको विचार बरिए भनोविजानविद् होस्टेडे चतुर्जुङ्घन् । मानिस वाच्नका लागि यो सानो भगोलमा आफूलाई आवश्यकताभन्दा बढाता

भाक्कर हिम्मक जानवर र चलाख बनाएको छ । जसका कारण सिर्जित समस्याहरू सहाल्न मानव जातिलाई धी धी परीरहेको छ । युद्ध, विद्वंस जस्ता संकटहरू योपर्न राजनीतिक, गौद्रिक, गौतिक तथा आर्थिक पक्षका आधारतरू मूलभूत रूपमा सांस्कृतिक अन्तर र असमभदारीहरू गौलिक समस्या हुन् ।

समाधानका उपायहरूः

■ विद्वंस विविध संस्कृतिका समान पक्षहरू र वास्तविक भिन्न-भिन्न रूपहरूका बारेमा अवश्यक अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने,

■ वास्तविक भिन्नताहरू जनमानसका लागि (उनीहल्लको स्वभाविक रीचको बाटु हुनालो) बासारी आमसञ्चार भाग्यमाफैल, प्रचार-प्रसार गर्नुपर्ने,

■ अन्तर सांस्कृतिक अनुभव साटासाटका लागि पहल हुनुपर्ने,

■ ऐतिहासिक मूल्य र सांस्कृतिक सम्बन्धहरूको समानलपते संरक्षण गर्ने, सम्बद्धत गर्ने र आहर गर्ने प्रयत्न विकसित गर्नुपर्ने,

■ विभिन्न जातिहरूको भाषा, भेषभूषा तथा लोकसाहित्य र संस्कृतिहरूबीच आपसी सद्व्याव र सहजपत बढ़ि गर्न सांस्कृतिक भ्रमणका अवसरहरू बढाउनुपर्ने,

■ सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता विवेचन हारेजोना गरेर विविध संस्कृतिहरूबीचको असमभदारी तथा सम्बन्धहरू समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउने र राज्यलाई सांस्कृतिक सम्पदहरूको संरक्षण सम्बद्धन गर्न सबै पक्षबाट दबाव तिजेना गर्न सहयोग गर्ने ।

"हरेक संस्कृतिका रामा कुरा लिने र नरामा कुरा छोड़दै जानुपर्छ ।"

जनसम्बाधार्थी वालकृष्ण मातुहाँले प्रस्तुत गर्नेभएको यो कार्यपन्नमाथि रेडियो नुगीचनीका अस्यस अर्जन ज्ञानाले अध्ययनाता गई छलफलको क्रमलाई आगाहि बढाउनुभयो । कार्यपन्नमा २० जना सहभागीले टिप्पणी गरे ।

पहिलो टिप्पणीकर्ताका रूपमा बोल्दै स्वामीद्वारा एफ.एम.का प्रतिनिधि दिविराम मुखेसिले रेडियोहरूलाई सास्कृतिक हिस्तबाले सन्तुलन राख्न निकै कठिनाई पर्न सक्नेते चिन्ता व्यक्त गर्नुभयो । उहाँको भानाइ विषयो- समुदायमा विभिन्न, जात, धर्म, वर्ण र सम्प्रदाय हुन सक्छन् । कुनै समुदायको संस्कृति र परम्परासंग सम्बन्धित कुरा यद्या उनीहस्ते यो त विगारेर प्रसारण गरियो, ताहो त्यो कुरा हुँदै होइन भन्ने सम्भवना जहिन्दै छ । यस्तो अवस्थामा रेडियोहरूले कसरी संस्कृतिका कुरा प्रस्तुतो ?

सामुदायिक विकास रेडियो कार्यक्रम जिविस धनकुटाका सीताराम गौतमले कार्यपन्नमाथि टिप्पणी गई भन्नुभयो- विश्व ग्रामीणीकरणका कुराले आदिनुभवदा नेपालमा रहेको जातिगत संरक्षितको प्रचार-प्रसार गर्नुपर्छ । यसका लागि विज्ञान र प्रविधिको सहयोग आवश्यक छ ।

उहाँका विचारमा सामाजिका रहेका गतिशील र निर्जनशील रचनात्मक प्रयासहरूलाई प्राथमिककामा साप्रसारण गर्नुपर्छ । यसभित्र सफल असफल दुइटै प्रयास पर्न सक्छन् । अन्तरसंस्कृतिका नकारात्मक कुरामात्रै उठाउन नहुने सुझाव गौतमले दिनुभयो ।

प्रसारित रेडियो राजनी एफ.एम. द्वाङ्ग तुलसीपुरका धनश्याम पाउडेले एउटा भाषमा प्रयोग हुने शिष्ट शब्द र कुरा अको भाषमा अशिष्ट हुने प्रसंग उठाउनुभयो । 'एउटा भाषमामीका माफेमा त्यही कुरा सभ्य र शिष्ट मानिन्दू, अको भाषमामीले त्यसैलाई अशिष्ट रूपमा तुभक्क्क्र । यस्ता सध्यालाई कसरी सयोजन गर्ने साकिञ्च ? उहाँको जिजासा खियो ।

पत्रकार कैशल चैम्जोडले कार्यपन्नमाथि टिप्पणी गई भन्नुभयो- हामीले सोचाइचाहि विश्वव्यापी राजनुपर्छ तर कामचाहि स्थानीय तवत्वाट गर्नुपर्छ । कुनै विषयलाई नकारात्मक स्पल माने हेनुपर्छ भन्ने मान्यता छोडूनपै सल्लाह दिए चैम्जोडले भन्नुभयो- 'कार्यपन्नमा भनिएजस्तै गरी नेपालमा एकत्र संस्कृतिमातै निर्माण भएको

हुन्ने । सामुदायिक रेडियोकमीहरूले समाजका सांस्कृतिक पाठाहर्लाई सकारात्मक ढाले तेन सन्तुष्टब्ध ।' कैशल चैम्जोड प्रस्ताविक नियुगा एफ.एम. उदयपुरसंग सञ्चालन हुनुपर्छ ।

तराई क्षेत्रमा विभिन्न संस्कृति, भाषामायीका मान्यतेहरू निसमास भएर वसेको प्रस्तुत कोट्याउदै बुटवलका पत्रकार वालकृष्ण चापाहाँले एउटा कुनै जातिको मानै बढाइ-बढाइ गरियो भने क्षेत्रियबाद र जातिबाद हाति भएर देश विद्युडगातर जाने हो कि भन्ने चित्ता व्यक्त गर्नुभयो ।

एउटा जातिले अको जातिलाई खसाल्ने, खेदो गर्ने काम बुद्धिजीवी भनाउदाहरणातै भएको छ भन्नै चापाहाँले प्रस्तुत गर्नुभयो- यस्तो अवस्थामा सम्भवामूलक समाजको निर्माण हमीले कसरी गर्न सक्छै ?

रेडियो मदनपोखराका स्टेसन घ्यानेजर गुणाकर अर्थाले अलीक भिन्न ढागले आम्झो अनुभव सुनाउनुभयो । उहाँका अनुसार रेडियो मदनपोखराले पाल्या क्षेत्रका मागर समुदायका गीत प्रसारण गर्न बोज्च गुणाकर अपालले आफै चार महिना छटनभएछ । तर उहाँले जीति पनि गीत गाउने मागर समुदायका गायक भेट्नुभयो, सबैले नेपालीमै गीत गाएछन् । मागर भाषाको गीत भेटन साकिञ्चन्छ । त्यसपछि गुणाकर अपाल आफैले मागर भाषामा गीत लेख्ने एक जना गायकलाई उठाउन दिउभएछ । अन्तरक्रिया कार्यक्रममा उहाँको निर्कर्तव्य विषयो- समुदाय आफै अगाहि आउन बोज्चन भने मायि उचाल खोजेरामातै हुन्दै रहेन्दू ।

अन्यालका अनुभवमा समुदायिक रेडियोले स्थानीय समुदायसंग सञ्चालित सामग्री प्रसारण ग्यो भने मातै श्रोताका लागि चासोको विषय हुन सक्छ । मगर समुदायका माझमा प्रसारित सामुदायिक रेडियोले लिन्चु समुदायसंग सञ्चालित सामग्री प्रसारण गर्ने हो भने त्यहाँका मागर समुदायले रेडियो नहुने डर हुन्दू । राजनीतिक दलका नेताहरूले समेत खोटका लागि जातजातिबीच गलत धारणा प्रचार-प्रसार गर्ने गरेकाले तही सूचना दिन सामुदायिक रेडियोहरू सञ्चार दुरुपर्न सुझाव पनि त्येसन घ्यानेजर अपालले दिनुभयो ।

पूर्वाञ्चलको विराटनगरमा सञ्चालित कोशी एफ.एम. का अध्यय चैत्य भाषामा प्रयोग हुने शिष्ट शब्द र कुरा अको भाषमा अशिष्ट हुने प्रसंग उठाउनुभयो । 'एउटा भाषमामीका माफेमा त्यही कुरा सभ्य र शिष्ट मानिन्दू, अको भाषमामीले त्यसैलाई अशिष्ट रूपमा तुभक्क्क्र । यस्ता सध्यालाई कसरी सयोजन गर्ने साकिञ्च ? उहाँको जिजासा खियो ।

पत्रकार कैशल चैम्जोडले कार्यपन्नमाथि टिप्पणी गई भन्नुभयो । काठमाडौंमा नेपाल भाषाको कार्यक्रम प्रस्तुत गर्दा एकाथरिलाई ठीकै लागोको थ तर अकार्यरूप भने पारदैनन् । तामाङ्का लागि प्रस्तुत कार्यक्रम नेवारले गर्न पारदैनन्, यसमा सन्तुलन मिलाउन आवश्यक छ ।

प्रसादित समूदायिक रेडियो सुन्दरपुर, मोरडका अध्यक्ष कृष्णप्रसाद दाहलाले समुदायसंग सम्बन्धित कार्यक्रम समुदायमित्रके मान्देवाट सञ्चालन गर्दा प्रभावकारी हुने सुकाव दिनभयो । यसो गरेमा अन्तर जातजातिवीच आ-आमना सम्झौतहरको आदान-

प्रदान हुने विश्वास उहाँको धियो ।

रेडियो लोभी वृटवलका स्टेसन स्पानेजर भरत भुसाले जातीय सबाद, जातीय भाषा चा सम्झौतिका कुरा गर्दा एउटा भाषामा सहज रूपमा प्रस्तुत गरिने लचन र शब्द अको भाषामा आपतिजनक हुने समस्या रहेको बताउनभयो । आफै भाषाका चारोमा रामो जानकारी तराईका (बुटवल) घारुहरूमा समेत नभएकाले कार्यक्रम प्रसारणमा समस्या परिहरेको उहाँको गुनासो धियो ।

कञ्चनपुर जिल्ला विकास समितिका थाकर खरेलाले पनि विभिन्न भाषाहरूमध्ये एउटा भाषामा रामो अर्थ लाने शब्द अको भाषामा आपतिजनक हुने भएकाले अन्तर जातीय सम्झौतिक संबाद तथा सीजिलो नहुने बताउनभयो । उहाँको विचारमा सबैभन्दा पहिले त सम्झौतिका चारोमा जनचेतना जागाउन आवश्यक छ ।

प्राध्यापन कार्यमा सल्लान तथा रेडियो लोभीनीसंग सम्बद्ध च्छापिराम भुसालले माराको सबैसारी बसर एकैपल्ट खाना खाने परम्परा चाहुन्दैरका लागि र चाहुन्दैरको जसरी भए पनि घोरखोरीलाई पढ्दउन्हें संस्कृति माराहरूका लागि उदाहरणीय हुने कुरा बताउनभयो । उहाँको विचारमा कुनै पनि जातिका रामा कुरालाई बैज्ञानिक कारणताहेत प्रचार-प्रसार गर्नुपर्दै । तरामा कुराहरूलाई अको जातिका रामा कुरासङ्ग तुलना गरेर देखाउन सम्भुपछ । तर कुनै जातिका संस्कृतिभित्रका अत्यावहारिक र अवैज्ञानिक कुरा प्रसारण गर्दा उहाँलाई चोट पार्न नहुने सुकाव पनि उहाँले दिनभयो ।

देविस सहयोग सम्मा डानिडाका वारिच कार्यक्रम परामर्शदाता मुरारी सिवाकोटीले कार्यप्रबन्ध छलफल गर्दै भनुभयो- एउटे रेडियोले विभिन्न भाषाभन्दी र समुदायलाई भाग लगाएर सम्भव उपलब्ध गराइयो भने अको भाषाभन्देले रेडियो नमुन्ने डर हुन्छ । उहाँको धारणा धियो- 'त्यसले सुलमा धेरै महत्वाकाली भारमन्दा पनि सानै कुराबाट यालेर विस्तारे आगाड बढेको खण्डमा समाजमा सकारात्मक परिवर्तन आउन सक्छ ।

कार्यक्रमको अध्यक्षता गरिरहनुभएका अर्जुन ज्यालीले ४६ औ जिल्ला ४७ औ हुने सुकाव दिनभयो । यसो गरेमा अन्तर जातजातिवीच आ-आमना सांस्कृतिक सद्भाव कसारी बढाउने भने कुरा कार्यप्रबन्ध प्रस्तोताबाट आउनुपर्ने सुकाव दिनभयो ।

सहभागीहरूको टिप्पणी र जिजासा सुनिसकोछि कार्यप्रबन्ध प्रस्तोता चालक्या मानुहाउले आपानो प्रटीकरण दिनभयो । सहभागीहरूले उठाएका कुरामा सहमति जाऊँदै मानुहाइले भनुभयो- कुनै पनि समुदायलाई आमो सम्झौति पालन गर्न कसैले पनि रोकन सक्दैन । मिन-मिन समुदायका मान्देवीच सबाद हुन पायो भने अको समुदायप्रतिको नकारात्मक धारणा हट्दै जान सक्छ । भ्रम टुट्दै जान सक्छन् ।

मानुहाइले कुनै पनि समुदायप्रतिका गलत र अवैज्ञानिक कुरालाई न्यही कुनै पनि समुदाय कीतम्यम आगाड बदन सबै भने कुरा उसको फराकिलोपन, उसको सबैदारीलिपन र दैजानिकपनमा भरपर्द, उहाँको निकर्ष धियो ।

समुदायिक रेडियोहरूले बढीभन्दा बढी समुदायलाई सहभागी बनाएर कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने सुकाव पनि उहाँले दिनभयो । यसो गर्न सके अहिलेको आफ्नै समुदायमानै रामो, आफ्नै सम्झौतिमात्रै रामो भने भावनाले ग्रस्त सामाज अस्त्रिति सकारात्मक हुन समिलो हुन्छ, मानुहाइको सुकाव धियो ।

अन्तरकेया कार्यक्रमको अन्यमा समूदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र (नेवारास) का संयोजक रप्तु मैनालीले निचोडको रामा भनुभयो- संस्कृतिले विवेक निर्माण गरेको हुन्छ । जान र सीप विकास गरेको हुन्छ । संस्कृतिले धिने खारिएका विवेक, जान र सीपलाई अको पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न महत पुर्याउछ ।

उदाहरणका रूपमा मैनालीले राज्यो-जातिको सुनोको कुरा नप्त्याउनु रेखेको कुरामात्र पर्याउनुका साथै उप्रिएको पानी बान्नु बगेको पानी नबानु र सम्झौमा बन्न उनीहरूको विकेक हो । 'सुनोको कुरा नप्त्याउने राज्यो-जातिको सोशन काठमाना प्रयोग भएको भए चार जना नेपालीले ज्यान गुमाउनुपर्ने धियन, 'मैनालीले भनुभयो । एउटा जातिको विवेक अको जाति र संस्कृतिका मान्देलाई पनि उत्तिके काम लाल्छ भन्दै मैनालीले यनुभयो- माराको विवेक नेपाली भाषामा बहुलले बुझ्दा रामो हुन्छ र बहुनको विवेक मगर भाषामा बुझ्दा भन्दै रामो हुन्छ ।

संस्कृति भनेको नाक कस्तो छामावै होइन, त्यहाँप्रतिको जान, सीप र विवेक हो

भन्दै कुरा सबै समुदाय र सञ्चारकमीहरूले बुझ्नुपर्द, मैनालीले भनुभयो ।

सबैको अध्यक्षता गरिरहनुभएका अर्जुन ज्यालीले निकर्ष निकालै भनुभयो-

"समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो" शीर्षकमा छलफल मुँ गर्नुअघिय प्रस्तुत शीर्षकमा केही शब्द र तिनले बुझाउने भावतर्क आकर्षित गराउन साम्बन्धिक छ।

समाज

- क) एजटै रहन-सहन, अवस्था, धर्म आदि अंगाल्ले वा एकै स्थानमा बसोबास गर्ने मानिसहरको समूह
- छ) सञ्जनहरू खेला भई बस्ने ठाउँ

परिवर्तन

- क) एकथरि रूप, अवस्था, गुण आदिवाट अकर्तयरि रूप, अवस्था, गुण आदिमा बदलिने वा रापालरित हुने किया, हेरफेर, अदली-बदली
- ख) उपयोगिताको विचार गारी कुनै बस्तुलाई बढाउने वा नयाँ रूप दिने काम, सुधार्ने काम
- ग) कुनै पुरानो युगको अन्त र नयाँ युगको आरम्भ सामुदायिक
- क) धेरै मानिस वा बस्तुहरूको समूह
- घ) दल, जमात

हामी यहाँ समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियोको केकस्तो योगदान र भूमिका हुन सक्छ भन्ने विषयमा छलफल गर्दैछौं। यस विषयमा छलफल गर्नुअघिय सामुदाय भनेको को हो? र सामुदायिक रेडियो कलाताई भन्न सकिन्दै? भन्ने विषयमा प्रय चिन्तन मनन गरीनु उपयोगी हुन सक्छ।

सामुदायिको परिभाषा समाजशास्त्रीहरूले आ-आफ्नै किसिमले गर्ने गरेरा छाउँ। यस सन्दर्भमा जर्ज न्युन्डवार्को "सामुदाय भनेको एउटा सीमित भौगोलिक घोराभित्र जन्ने सामाज पारस्परिक विकासमा जीवन विताउने मानवहरूको समूह हो," र के.एस. डेमिसको "सामुदाय भनेको सातो क्षेत्रमा समूह हो, जसले सामाजिक जीवनका सबै मान्यताहरूलाई आगालो हालन सक्छ" भन्ने परिभाषा विचारणीय देखिन्छ।

नोभेम्बर ३० देखि डिसेम्बर २, १९९५ मा युनियनसेटी अफ. रि फिलिपिन्स लस बानोस (पूर्णपाल्वी) मा एसिय-प्रशान्त क्षेत्रका देशका सामुदायिक सञ्चारका क्षेत्रमा सीकिय व्योताहालको गोष्ठी भएको थियो। त्यसं गोष्ठीमा सामुदायिक रेडियो कलाताई भन्ने विषयमा लामो छलफलपछि एउटा सहमति तयार गरियो। जसअनुतार समुदाय स्वयम् अधिक सरेर स्थापना, सञ्चालन, रेखांदेख गारेने वा गरिएको र प्रयोगाजने समस्या समाधानका निर्दिष्ट पाति समुदाय स्वयम् अग्रसर हुने रेडियो नै सामुदायिक हो।

२. समाज परिवर्तन

नेपाल टेलिभिजनका पूर्व अध्यक्षसभेत रहिसक्नुपराका विष्ट, हाल एकेडेमी अफ अडियो-भिजुअल एन्ड साइमेज (आभास) का अध्यक्ष हुन्हुन्छ।

अनेकों प्रयोग र अभ्यासहरु चर्तमान मानव सभ्यताले देखिसको हो । कीमिक रपवाट

विकाससम्बन्धी अवधारणा र मानवताहरु परि विवरित है आएका हैं ।

आहिले हामी मानवीय विकासलाई तीन कुराका आधारमा हेने र नाने गद्दी हैं ।

यो संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमले अधिकारियों द्वारा को मानव विकाससम्बन्धी अवधारणामा

आधारित हो । यस अवधारणाले प्रथमिकता दिएका तीन कुराहरु छन्-

क) विकास, ज) स्वास्थ्य, ग) जीवनपानको स्तर

यसे परिप्रेक्ष्यमा ५० वर्षअधिको नेपाली समाजताफ हामी एक दृष्टि दिई -

	५० वर्षअधि	आहिले (सन् २०००)
विकास र सामरेता		
साक्षर यांगोहरु	कुल जनसङ्ग्याको लगभग २%	३१,०२,१११ को लगभग जनसङ्ग्य २३८८४ (१९९१)
प्रायोगिक विद्यालयहरुको संख्या	३२१	४८००
कुल विद्यार्थी संख्या	८५०	११
माझ्यापिक विद्यालय		
स्वास्थ्यताफ		
जीमत आयु	२८ वर्ष	५८,९५ वर्ष
चालनमूल्य दर (प्रति १००० मा.)	३५५	६४१
धिक्किलसकाहरुको जमाना संख्या	५०	१२३ (सरकारी सेवामा भए)
जीबनस्थानका स्तर		
प्रतिवार्ष औसत आय	३० औसती उत्तर	२१७ (अमेरिकी डलर)

सात ११० यू.एस.आई.डी. को नेपालमा ५० वर्ष (१) नेपाली फिरार्स (लीबिएस) २०००

माधिकार तथ्यांकहरु ५० वर्षअधिका र आहिलेको नेपाललाई भल्काउने केही संकेतमात्र हुन् ।

आहिले नेपाली समाज जहाँ र जुन अवस्थामा छ त्यसबाट हामी सन्तुष्ट हैंनी । कीतिपय अवस्थामा त अत्यन्त असन्तुष्ट हैं । ५० वर्षअधिक नेपाल जहाँ र जस्तो अवस्थामा विद्यो र अहिले जहाँ र जस्तो अवस्थामा छ तुलना गरेर हेने हो भने हामीले असन्तुष्ट हुने पर्ने हो वा होइन - छलफल गर्ने सिक्केने प्रशान्त ठारेविद्युत ।

बितेका ५० वर्षका बीचमा नेपालवाहिरको संसार धेरै नै परिवर्तन भइसकेको छ - हामी आफ्नो देश र समाजको तुलना आफूभन्दा राखा र अधिक बढेका देश र समाजसंग गाढी, असन्तुष्ट हुने गाढी र कीतिपय अवस्थामा यी कुराहलाई स्वभाविक पनि मान्न राखिएन्ना ।

संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमले सन् १९९० देखि मानवीय विकासको सन्दर्भ र परिप्रेक्ष्यलाई नयाँ ढागले हेने र प्रस्तुत गर्ने गर्दछ । यसअनुसार नेपाल १४४ ओ

समाज परिवर्तनका लागि समूहायिक रहिए

स्थानमा छ र विषयत केही वर्णिति यसले खासै प्राप्ति गर्ने सकेको पनि देखिन ।

नेपाली समाज, समूहाय यहाँसम्म कि परिवर्तन र व्यक्तिगतमा समेत असन्तुष्टि

र अधिकारियों मात्र चढ्दो छ । यसको प्रथम प्रभाव राज्य अवस्था र समाजमा समेत

परेको देखिन्द्य ।

सन् १९९५ ताका अथवा त्यसभन्ता अधिक अथवा पाइ नेपालीहरुले समैभन्दा बढी कुराहा चाहेका थिए र चाहेका थार भने त्यो धनी हुने चाहना नै हो । धैर लानो सम्पर्यम नै हामीले धनी हुन नै विकितिहरु हुन हो भने ठान्यो ।

मूल्य र मान्यताफ भन्ना विकासित औद्योगिक देशहरुको नवकाल गर्नेताफ नै आफूलाई लगायो । परिणामस्वरूप ताथो समाज, सम्भावा, संस्कृति रहन-सहन अर्थात् जीवनलाई हेरेर निको गर्ने काम भयो ।

यो सबैको परिणाम अब हामी विस्तार अनुभव गर्न यालेका ह्यौं हामीले चाहेको समाज आजको जस्तो होइन । हामी हाथो देश र समाज जस्ता गढारेहरु हामीलाई लाग्न यालेको छ त्यो तासो गन्तव्य होइन ।

३. हामीले चाहेको परिवर्तन

हामी वित्तमान समाजबाट असन्तुष्ट हो त्यहेसे नयाँ मूल्य र मान्यतामा आवारित समाज बनोस् अथवा परिवर्तिन होस् भने चाहन्दै । यस्तो मूल्य र मान्यतामा आधारित समाज जस्तमाधि मानव जातिले गार्व गर्न सकोस् ।

अर्थात् यस्ता मूल्य र मान्यताका आधारहरु के के हुन सक्छन् ? मानवीय विकासका दृष्टिवाट यसका उ आधारहरु हुन सक्छन् ।

क) भवितव्यबाट मूल समाज

अर्थात् लिए, जातजाति, जनजाति, धर्म वा सम्बन्धित व्यक्ति कुन देशको नागरिक हो भने कुरालाई लिएर भेदभाव नगर्ने

ब) भग्नमूल समाज

व्यक्तिगत सुरक्षा, यातना, गैरकानुनी विरोधतारी र हिंसात्मक व्यवहारको चासबाट

मुक्त समाज

संघ, संस्था खोल साकिने, आफ्ना विचार निर्धारक भएर राजन साकिने र आफूलाई

नागोका कुरा अभिव्यक्त गर्ने पाउन साकिने समाज

घ) मानवोचित जीवनपान गर्न सकिने समाज

मानिस भएर बाँचनका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत आवश्यकताका सम्पूर्ण कुरा

समाज परिवर्तनका लागि समूहायिक रहिए

हितका निम्न प्रयोग गरीरहेको देखिन्छ ।

इ) आफ्टो मानवीय क्षमता विकास गर्न सकिने समाज

प्रत्येक शासको ज़मीन अन्तर्निहित मानवीय क्षमतालाई आवश्यक र उपयुक्त

द्वाले विकास गर्न सक्ने समाज

च) अन्याय बिरोधी समाज

कौन्त्रप्रति पनि हुने अन्यायको ताकाल बिरोध गर्ने र कानुनी राज्यको पक्षमा रहेको

समाज

छ) शोषण नगरी काम गराउने समाज

कुनैपनि काम गर्ने क्षेत्राई शोषण नगर्ने समाज

२१ औ शातवीतर्फ प्रवेश गरेको बर्तमान संसार र मानव सभ्यताले सबैभन्दा

बढी प्राप्तिकता दिप्का मानवीय मूल्य र मानवताहर भित्रे हुन् । सबैत मानिसहरूले

अनुभव र महसुस गरिसकेका विषय हो धनी हुनेवितकै कुनै देखा समाज वा व्यक्ति

विकसित हुन सक्दैन । मानव जातिका निम्न जाजको सबैभन्दा प्रमुख आवश्यकता

मानवीय क्षमताको विकास हो ।

५. नेपालमा रेडियोको प्रयोग

नेपालमा सर्वप्रथम रेडियोको प्रयोग २००७ सालको कालितका लागि थ्यो ।

यद्यपि २००७ सालअघि पनि नेपालमा रेडियो स्टेन्स प्रसारणमा रहेको कुरा चताइन्थ्य

तर पनि रेडियोको शासको अनुच्छ २००७ सालताका नै नेपालीहरूले अनुभव गरे ।

नेपालमा आफ्नै रेडियो स्टेन्स स्थापना र प्रसारण हुँदूलाई पनि काठमाडौं र

काठमाडौंवाहिरका केही पुरीसरी आएका व्यक्तिहरूसँग आफ्नै रेडियो रिप्रिभेड सेट

हुने गर्दैय । तर त्यसबेला रेडियो सुन्न भनेको सरकारद्वारा समेत सामान्य कुराको रूपमा

लिने गरिरन थियो ।

बर्तमान रेडियो नेपालको स्थापना र सञ्चालन भएपछि पनि सर्वसाधारण

नेपालीहरू लाइसेन्स लिएरात्र रेडियो प्रयोग गर्ने पार्दैय । यो परम्परा धेरैपछिसम्म

कामम रहेको थियो । यसबाट के कुरा स्पष्ट हुँदै भने नेपालमा यथार्थितावादी र

परिवर्तनका पक्ष्यर अथवा समाजमा वा शासकमा रहेको अनुवाच वर्गले रेडियोको शासक

धेरै परिवर्तन गर्दै आएका थिए ।

रेडियोको शासितलाई विभिन्न समूह, समूदय र व्यक्तिको विभिन्न सम्पर्क आप्नां

समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो

नेपालमा सरलीय बहुदलीय अवस्थाको पुनः स्थापनापछि रेडियो नेपालदारा

सञ्चालित "दटाना र बिचारा" नामक कार्यक्रम यसको एउटा सबैभन्दा नाशो जदाहरण हो ।

पौँछ नेपालमा सीमित क्षेत्रमा प्रतारण गर्ने सकिने स्थानीय रेडियो स्टेन्सलाई "लाइसेन्स" दिने कार्य मुहूर प्राप्ति यसबाट सबैभन्दा गहिले सबैभन्दा बढी लाभ लिन

अघि तर्ने व्यापारिताना देखा पचो ।

सूचना, शिक्षा र आधारभूतरूपमा मनोरञ्जनका कुरालाई रेडियोका माध्यमबाट

शोताहरसम्म जु़खाएर यसलाई व्यापारिक बत्तु "कमाओडीटी" को रूपमा बिक्की वितरण

गरी त्यसबाट नाका आयआर्जन गर्ने कार्य गरिई आएको देखिन्छ । सूचना, रेकार्ड र

प्रसारण उच्चोगका रूपमा रेडियो ओहिले समारकै महत्त्वपूर्ण व्यवसाय बानिरहेको हामी

देखेउँ ।

६. समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो

केही शास्त्री, समुदाय वा समाज आधिक रूपबाट धनी हुने वितिकै विकसित हुन सक्दैन । विकासका मूलतः २ पक्षहरू छन् ।

क) मानवीय विकास अर्थात् मानिसका अन्तर्निहित क्षमताको विकास,

ख) सांस्कृतिक विकास

कुनै समाज विकासको दृष्टिवाट पछौटे अवस्थामा क्यै कि प्राप्ति गरिरहेको छ भने कुराको निर्धारण मूलतः यी नै दुई कुराहरूले गर्ने गर्दछन् ।

समाजलाई परिवर्तनको सकारात्मक दिशातर्फ अप्रसर गराउन चाहेनेको कम निर्धार्यादा वा छोज्या गर्नुपर्ने काम हो जान, शिक्षा, चेतानाको प्रसारण । यो कामका लिमित हामी देशको सन्दर्भ र परिषेष्यमा रेडियो अत्यन्तै शासकशाली र प्रभावकारी साधन हुन सक्दै ।

रेडियोको शास्त्री

- जसलाई नेपालमा (सताको) शासकमा पुँगकाहरूले आफू जस्ति

भए पनि शक्तिमा टिकिरहन प्रयोग गरिरहेका छन् ।

रेडियोको गालि - जसलाई पहिचान गर्ने सम्भोल्से धार्मिक प्रचार वा अन्य यसै

विविध साता स्वार्थका निम्न प्रयोग गरिरहेका छन् ।

समाज परिवर्तनका लागि लागिपने वा यसका निम्न काम गारिरहेकाहरूले

महत्त्वपूर्ण आधार हो । रेडियोको शक्तिलाई लगाउन सक्नुपर्दछ । यसका लागि सबैभन्दा क्षमताको विकासका निम्न उपयोग हुने निम्नले रेडियो कार्यक्रमको निर्माण र प्रसारण । यसका लागि हाल सञ्चालनमा रहेका र भविष्यमा नेपालमा सञ्चालन हुने सामुदायिक रेडियोहरूले प्रसारण गर्ने कार्यक्रमको डिजाइन तयार गर्दा विशेष रूपमा ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

सामुदायिक वा सार्वजनिक सेवा (प्रज्ञक समिति) रेडियो स्टेनहरूले प्रसारण गर्ने कार्यक्रम डिजाइनका सभावित आधारहरू

भेदभावबाट मुक्त समाजतर्फ उन्मुख कार्यक्रम

१. सानो जात र दूलो जात । प्रतिभाशाली (वृद्धिमान) र मूर्ख भन्ने हात्यो समाजमा रहेका भ्रमपूर्ण धारणा हटाउने किसिमका कार्यक्रमहरू
२. माहिला र पुण्यमा गरिने भेदभाव हटाउन सहयोग पुर्ने कार्यक्रमहरू
३. धार्मिक भेदभाव हटाउन बल पुऱ्याउने कार्यक्रमहरू
४. बसीबासको दृष्टिबाट (क्षेत्रगत) गरिने भेदभाव कम तुल्याउने कार्यक्रमहरू
५. रङ्गको हिसाबबाट गरिने भेदभाव कम गर्ने / हटाउने कार्यक्रमहरू

उर वा चासबाट मुक्त समाजतर्फ उन्मुख कार्यक्रम

१. "सुरक्षा" अवधारणालाई साट तुल्याउने कार्यक्रमहरू
२. हिस्तमक व्यवहार र त्यसबाट उन्मुक्तका उपायसम्बन्धी कार्यक्रमहरू
३. शारीरिक र मानसिक यातापिकहरूको कार्यक्रमहरू
४. राज्यबाट हुने हिस्तमक व्यवहार र त्यसबाट उन्मुक्तका उपायसम्बन्धी कार्यक्रमहरू
५. प्राकृतिक र मानव सिर्जित प्रकोपहरूको चासबाट मुक्त हुन सहयोग पुऱ्याउने कार्यक्रमहरू

विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतापूर्त समाजलाई प्रभय प्रदान गर्ने कार्यक्रम

१. मानिस यो पृथ्वीमा किन अद्वितीय मानिन्द्र भन्ने कुरा साट तुल्याउने कार्यक्रमहरू
२. आफूलाई लागेको कुरा भन्ने र अरका कुरा सुन लाभने संस्कारको विकास गर्ने

सहयोग पुऱ्याउने किसिमका कार्यक्रमहरू

३. संगठनको महत्त्व, धर्म र त्यसलाई कायम राख्न मानिसले आफूमा विकास गर्नपर्ने गुणहरूका विषयमा जानकारी गराउने कार्यक्रमहरू

मानवोचित जीवन यानसम्बन्धी

१. मानवोचित अवस्था भनेको के हो साट तुल्याउन सहयोग गर्ने कार्यक्रमहरू
२. मानवका आधारभूत आवश्यकताका सम्बन्धमा जान, सूचना र शिक्षा दिने कार्यक्रमहरू
३. आवश्यकता, सुविधा र विलासिताका विभाजन रेखा र यस सम्बन्धमा परिवर्तनशील अवधारणालाई साट तुल्याउने कार्यक्रमहरू

मानवीय क्षमता विकासमा सहयोग पुऱ्याउने कार्यक्रम

१. मानिसको शारीरिक व्यावहर र दिमागी क्षमतालाई साट तुल्याउने कार्यक्रम
२. मानिसिम्बन्ध अन्तर्निहित क्षमतालाई कतरी विकास गर्ने कार्यक्रम भन्ने बुझाउने कार्यक्रमहरू
३. सीप, जान र शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमहरू

"समाजलाई शिक्षा दिनका रेडियोको प्रयोग"

हेमबहादुर विठ्ठलको कार्यपत्र 'समाज परिवर्तनका लागि सामूदायिक रेडियो' को प्रत्यापित्त उक्त कार्यपत्रमा टिप्पणी गर्दै रेडियो न्युज़बनीका अध्ययन अनुसार जनवालीले भोटा र बजारले हिन्दी गीत माग गर्ने तर रेडियोको नीति प्रसारण नगर्ने खालको हुदा बजारले त नस थाउजने भयो, कसरी समाज परिवर्तन गर्ने? भने प्रश्न राजनीतिमा 'समाज परिवर्तनका लागि स्वस्थ कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने' मान्दैने नमुना डर देखियो 'उहाँको गुनाहो धियो।

प्रत्यावृत्ति रेडियो राट्रीका घाटश्याम पाएडले समाज परिवर्तनका लागि तीनवटा कुरालाई हुनुपर्ने बताउनुभयो- (१) भौतिक पूर्वाधार (२) नागरिक समाजको राज्य र समाजप्रतिको उत्तरदायित्व (३) मानव स्रोत परिवालन। यी तीनवटा कुरामा कीन्द्रित गरेर कार्यक्रम प्रस्तुत गरे समाज परिवर्तन हुन बताउनुभयो।

स्वनिती एफ.एम. का नीतिराम सुवैदेश लिजोआज दुनै जानकाले थरमा कोन गरेर तिरी आमा के गैदै हुनुहुच्छ भनेर बच्चालाई नोथै, कम्प्युटरमा काम गैदै हुनुहुच्छ, हामीलाई पढाउदै हुनुहुच्छ भने जस्ता कुरा लो सङ्ग लुगा पूँछै हुनुहुच्छ, भाल्यामा काम गैदै हुनुहुच्छ भने जस्ता कुरा लाई बताउन समाज परिवर्तन आवश्यक छ भनुभयो उहाँले माहिलाई अलकाति मात्रे प्रोत्साहित गर्न सक्ने घरबाटै परिवर्तन कुरा सुरु हुने बताउनुभयो।

धनकुटा जिवितको सामूदायिक विकास रेडियो कार्यक्रममा सीताराम गौतमले, समाज परिवर्तनका लागि मानवीय साधन स्रोतको विकासको कोन्नित हुनुपर्छ भनुभयो। उहाँले हेमबहादुर विठ्ठले समाज परिवर्तनका लागि देखाइएका सातवटा सूचकांक प्रयोगमा ल्याउन औहिल्यै त्याति नसीकोने हो कि? भन्ने समाज परिवर्तनका लागि कुन बाटो अपनाउने भने प्रस्तु दुनुपर्छ।

प्रत्यावृत्ति नियुगा एफ.एम., उत्तरपुराका कोशल चेम्पोडले समाज स्थानारण आफैमा अस्थारो कुरा हो भनुभयो। हेमबहादुर विठ्ठले समाज परिवर्तनका लागि देखाउनुभएका ७ बटा कुरामध्ये कीते राज्यको दायित्वमा पछ्दैन भने कीते समाज र रेडियोको दायित्वमा पर्ख्न? यो प्रस्तु हुन जस्ती छ। चेम्पोडले भनुभयो- सामाजिक सुरक्षाको दायित्व सञ्चार माध्यमले लिन संभव छैन। चास र भयमुक्त समाज भएको बहिँमा मात्रे समाज रुपान्तरणका कुरा गर्न सकिन्दै। हामो दायित्वको हो? प्रस्तु हुनुपर्छ, चेम्पोडलो भानाह धियो।

ईनेस सहयोग संस्था डानिडाका सल्लाहकार मुरारी तिवाकोटीले कार्यपत्रमा उइटा चुनौती भएको औल्याउनुभयो। एउटा चुनौती- व्यापारिक रेडियोहरूले समाजको मागका नाममा सामाजिक उत्तरदायित्व नै बहन नगर्ने र अकाचाहि सामूदायिक र सार्वजनिक रेडियोलाई चाहिँ दिओ बचाउनका लागि संघर्ष गारीहराउपर्न। गाठामा ढाँको उदाहरण दिई तिवाकोटीले पहिलो चुनौतीका बारेमा भनुभयो- पहिले-पहिले व्यापारिक रेडियोहरू परिवारका सदस्यहरूले बसर मुन पनि नसीकोने कार्यक्रम

रामा कुरावारे रेडियोबाट प्रसारण गरेको खण्डमा समाजमा सकारात्मक परिवर्तन हुँदै, दाहिनको भानाइ थिए, जस्तै कृष्णतापलक किसानका सफलताका कुरा, अलू कृषकका आनु कीराले खाएका कुरालाई उदाहरणका रूपमा लिन सकिन्दै। पञ्चकर बालक्षण्याई आइलाई समाज परिवर्तनका लागि काम गर्ने चातावरण सामुदायिक रेडियोहरूका लागि अझै उपलब्ध नभइताको अवस्था एकातिर छ भने अकौतिर त्वैलाई खुसी बनाएर लैजानुपर्ने अवस्था छ, यस्तोमा समाज परिवर्तन कसरी गर्न सोकार्य भनी प्रश्न गर्नुभयो।

कौतप्य ठारेमा सरकार समृद्धिचत छ, कौतप्य ठारेमा समृद्धियाई एट्रा व्यापतिले नियन्त्रण गरेको छ, एट्रा व्यापतिलाई को हितमेत हेर्नुपर्ने अवस्था छ भन्नै चापाईले पहिले रेडियो मुने संस्कृति विकास गर्ने रेडियोहार बाइंगुपाने सुभाव दिनुभयो।

सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र (नेवापा) का सोयोजक रुप्त भैनालीले

कार्यपत्रमाई आफ्ना कुरा राख्ने कम्मा हामी प्रसारकहरूले श्रोताको अपव्याख्या, अतिव्याख्या र अल्पव्याख्या गरिरहेका छौं कि भन्नै सहभागीहरूको ध्यानार्करण गर्नुभयो।

रेडियोको प्रबढ्दन, चूनीती र लक्ष्य जस्ता फरक कुराहरूलाई गोलमटोल गरेर बाल्या गर्दै आफे हराइने सल्लाह दिए उहाले भन्नुभयो—युवाले यस्तोमाई कार्यक्रम भन पराउदैन् भने सुख्दै, किशोर यस्तोमाई भन पराउदैन् यस्ता खालका कार्यक्रम भन पराउदैन् भने सातही निकर्ष हामी निकाल्दै। यो भनेको चहतहरूलाई नै सबै सच्य घाउने गलत कार्य हो, जुन रेडियोका लागि यातक हुँदै। चहतहरूलाई मात्र सम्पूर्ण सत्य ठान्ने हो भने त जुट्टवल बाजारका होटल सबैमा चहतहरूल छ, मान्द्ये आएका छन् खाएका छन् के त्यसो भए जुट्टवल बाजीले घरमा भात पकाएर खाइनैन भनेर निकर्ष निकाल्दै? भनेलाई प्रश्न गर्नुभयो। उहाले प्रयापिकाभन्ता रेडियोको माध्यम बढी सार्वजनिक हुने भएकाले समाजप्रति अझ वढी उत्तरदायी हुनुपर्ने सुधार दिनुभयो।

सञ्चारकर्मीको दायित्व भनेको हेमवहारुर विष्टले भन्नुभए जस्तो समाज परिवर्तनका कार्य गर्न सामाजिक सुरक्षाका लागि डण्डा नै लिइ हिँडे जोडैन, समाज परिवर्तनका लागि सरकारले पूरा गर्ने भनी बच्चरारी गर्नु हाँगो कर्तव्य हो भने कुरा साथीहरूल बिस्तुभएन, रुख मौनालीले सहभागीहरूलाई सज्जग राखउनुभयो। भन्नै मौनालीले प्रश्न गर्नुभयो। उहाले प्रयापिकाभन्ता रेडियोको माध्यम बढी सार्वजनिक हुने भएकाले समाजप्रति अझ वढी उत्तरदायी हुनुपर्ने जस्तो समाज परिवर्तनका कार्य गर्न सामाजिक सुरक्षाका लागि सरकारले पूरा गर्नुपर्ने दायित्व पूरा गर्ने भनी बच्चरारी गर्नु हाँगो कर्तव्य हो भने कुरा साथीहरूल बिस्तुभएन, रुख मौनालीले सहभागीहरूलाई सज्जग राखउनुभयो।

समाजमा अहिलेसम्म चालिआएका कौतप्य मान्यतावारे पनि हामी प्रष्ट हुनुपर्छ भन्नै मौनालीले यन्नुभयो—व्यापारम व्यवस्था लागू गरेर राजा जयपतित मल्लले समाज सुधारको खाली गरे भनेर झितर झितर कितावमा लेखिएका छन्। तर अहिले प्रश्न उठेको छ—व्यापारम व्यवस्थाले समाज सुधार गर्यो त ? स्थितै महिलाबाहीहरू एउटी महिलालाई विजापनमा प्रयोग गरियो भनेर विरोध गर्दैन तर त्यो त कारोबारमाई हो, एउटी महिलाको भन्नै बुझ्दैनन्। यहाँ सिंगो महिला बालाई जो इछन्। तर तीन /चार जाहाँ राह्याउने लोगो भन्नै मान्यहरू बस्तर एकआपसमा भन्नै हुँदैन—के किचिकिच गरेर बस्तर्। भन्नै विचारमा योचाहि चारीय गाला हो। यस्तो प्रसारण हुँदैन।

मैनालीको भानाइ थिए आजसम्म भैने कुनै पनि किङ्गोर-किशोरीको महत्वकामा प्रयोग हुन सक्ने कुरा भुसालले बताउनुभयो।

सामाजिक कै सबैमन्दा चर्चित रण्डो या वेश्या हुने भन्नै पाएको छैन। डाक्टर, इन्जिनियर, बैज्ञानिक गर्ते केही बन्नुभयो आकाङ्क्षा उनीहरूलाई तुँच्छ। यैनका मात्र कुरा किशोरीकोरीले तुँच्छ भन्नै भ्रम हामी प्रसारकहरूमा कमरी पलायो ? मैनालीले भन्नुभयो— प्रसारकहरूले पासी किशोर-किशोरीलाई ओताका रूपमा आति, अल्प र अपव्याख्या गरेका छै। रेडियो न्यूज्जनीका स्टेसन म्यानेजर भरत भुसालले सामुदायिक रेडियोका लागि रेडियो न्यूज्जनीका द्वारा चासोपूर्ण हुने बताउनुभयो। समुदायिककै कुरा गरेर ताढाका भन्ना नीजीककका कुरा चासोपूर्ण हुने बताउनुभयो। समाजमा सकारात्मक परिवर्तन गर्ने साकिल्दै भन्नै उहाले स्थानीय रूपै कुलो पानीको समस्या रेडियोबाट अन्तराकिया गरेर हटाउन सीकिएको उदाहरण दिनुभयो। उहाले पानीको पोत पनि पहिलेभन्दा बढी उठेको र पानी पनि बैलोमा पाउन सिलिक्टो कुरालाई समाजको सकारात्मक परिवर्तनको उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गर्नुभयो।

मेट्रो एफ.एम. का प्रमुख हरि श्रेष्ठले समाज परिवर्तन भनोको एप्लिट हुने कुरा नभएकाले तुलनात्मक रूपमा उदाहरण दिने खालका कार्यक्रम प्रसारण गर्न सके विस्तारै समाज परिवर्तन हुने कुरा बताउनुभयो। कार्यपत्रमा उठेका विभिन्न सवालहरूको जवाफ दिने कम्मा नेचारकमी हेमवहारुर विष्टले सबैको ध्यान रेडियो मुने बनाउन संस्कृतिको विकास गर्ने कुरामा हुनुपर्ने बताउनुभयो।

रेडियो मुने सम्झूलीले प्रतिमध्यां शुरू हुँदैन्दै र गामो नरामो चुट्टियाउन सबैनो क्षमता बढ्दै, उहाले भन्नुभयो। रेडियो संचालन गर्नेहरूले बढीभन्ना बढी भेटधाटर र खालफल गरिरहनुभयो। आलोचना र विरोध गर्नेहरूको भनाइ पनि उत्तिकै मुने गर्नुपर्छ। विष्टका विचारमा हामीकही कमता विकासको सम्पर्याछ। रेडियोको अनुभव चोटो छ। रेडियो संचालनमा सोच्चे नसोबोका समस्याछ। रेडियोको अनुभव चिन्हले रामा उदाहरणहरूलाई अधि सारेर कार्यक्रम बनाउन सबैको भन्नै समाज परिवर्तनमा सहयोग पुर्ने बताउनुभयो।

त्यसै अनुसन्धान गरेर रेडियो कार्यक्रमहरू बनाउन ताको लाग्डमा समाज परिवर्तनका लागि सहयोग पुर्न सबैको भन्नै उहाले बताउनुभयो। उहाले रेडियोकमीहरूको कमता विकासको कार्यक्रम रामा बन्न सक्नेन र कार्यक्रमहरू पनि आउने गर्न्दैन भन्नै कमता विकासको सम्पर्याछ। रेडियोको अनुभव चुनै सबैन भन्नुभयो। उहाले पैसा कमाउने तरिका सामुदायिक रेडियोहरूले व्यापारिक रेडियोबाट तिन्नुपर्ने र व्यापारिक रेडियोहरूले कार्यक्रम कमती रोचक र स्तरीय बनाउने भनेबारे सामुदायिक रेडियोहरूबाट सिक्कापूर्ख भन्नुभयो।

सबको अध्यक्षता गरिरहनुभएका कौपिराम पुस्ताले रेडियो आफैका एउटा प्रविधिमाई भएकाले त्यसलाई कमती प्रयोग गर्ने भन्नै संचालकहरूमा भर पने चाताउनुभयो। उहाले चिया पसलमा रामो गाफ गर्न जाने मान्द्ये समाज परिवर्तनको गाहक बन्न तर्क्य भन्नै प्रिक्षर्पितमक रूपमा भन्नुभयो, समाज परिवर्तनको माझ्यम रेडियो हो तर पसका नामक चाहिँ रेडियोकमीहरूले जस्तो विद्यो- समाजले त्यसै पाउने भएकाले समाजलाई शिक्षा दिनका लागि पनि रेडियोको प्रयोग हुन सक्ने कुरा भुसालले बताउनुभयो।

नेपाली संगीतमा विद्यमान चुनौती

आभास

आभास, प्रयोगाधर्मी संगीतकार, गायक तथा गीतकार हुनुहुन्थे।

समयको अन्तरालसँगै जीवन र जगतका अनेको विद्याले नौलो परिभाषा ढोजेका छन्। तर मानवीय भावनासँग अन्तरिनिहित अनुभूतिमा रहेको उच्चतम स्वभावमा परापूर्वकालदेखि एकलाला रह्यै आएको छ। मानव्ये जाहिलेखि सबैत भयो त्यसमेवालेखि नै आफूलाई अभिव्यक्त गर्ने माझ्यमको खोजमा रह्यो। खोजका क्रममा अनेको विद्याहरू हात लागे। तिनै विद्याहरूमध्ये संगीत पनि एजटा जीवन्त र सशक्त माध्यम बन्नो जसले मानवीय भावनासँग अन्तरिनिहित अनुभूतिलाई प्रस्तुयाउने प्रयास गर्दै।

प्रारम्भ

पूर्णीय शास्त्रीय भावन्तरामा संगीत भनाले, गीत, वाच र नृत्यको विवेणी मानिएको शून्यता अथवा मौनतालाई मानिएको छ। मौनतामाथि प्रहार नार्दा निस्केको पहिलो आवाजलाई छनि भनिएको छ। यसती हेदा प्रहार, आधात अथवा घर्षणवाट छनि उत्पन्न भएको मान्न तीकिञ्च र डोर्निङको तिदालालाई अगाडि राख्ने हेदा पूर्खीको उत्पत्तिसँगै छ्वानिको सम्बन्ध रहेको मान्नुपर्यंकिन भने वाणिपिङ्को सहस्र घर्षणवाट पूर्खीको उत्पत्ति भएको कुरालाई डार्विनले आड्या गरेका छन्। पूर्खीको प्रारम्भदेखि नै विद्यमान त्यही छनि र अनेकै छ्वानिहरूको परित्कृत शालाई मानव चेतनाको समुन्नत विकासपछि 'नाद' भनेर आड्या गरिएको छ। मानव जीवनको लामो सधर्पर्वाट प्राप्त जानले अनेक घुन्नी पार गरिसकेपछि 'नाद' ले परिमार्जित स्वरूप धारणा गर्यो। 'नाद' को त्यही परिमार्जित रूप अब मिन-भिन्न स्वर हुँदै सम्पूर्ण संगीतमा परिणत भयो र मानव अभिव्यक्तिको गहन माध्यम बन्यो। सुरुमा मान्नेले संगीतलाई केवल आराधनाका निर्दिष्ट प्रयोग गर्न्यो। यो अवस्था आपारिक अवधारणाबाट मुक्त अवस्था थियो। त्यातिबेला संगीत मनोव्यवनका निर्दिष्ट भन्ना आत्मरञ्जनका निर्दिष्ट प्रयोग हुँद्यो।

समाजको विकासक्रम र जीवनदैरीको विकाससँगै अब संगीतमा नार्दा र नौलो सोचको प्रयोग भयो। संगीत लोक जीवनको अभिन्न अङ्गका रूपमा फैलियो। अब यसमा आत्मरञ्जनसँगै मनोरञ्जनले पनि ठारै पायो। लोकजगत् आफैले सांगीतिक तिर्जना गर्न्यो र आफै आजान्तर हुन थाल्न्यो। संगीतको सम्प्रेषण थमता अति प्रशावशाली भएकाले अह विद्यासँग पनि यसले तातातम्य राख्ने भोका पायो। लोक जीवनमा कलाकर्मले सांवर्जनिक हुने माध्यमको ढोज गर्दै पियो। नार्दा परम्पराको प्रारम्भ भयो र नार्दा परम्पराको संगीतले पनि सांवर्जनिक प्रस्तुति हुने अवसर प्राप्त गर्न्यो। सार्वजनिक प्रस्तुतिले संगीतलाई अझै परिस्तृत र परिमार्जित बनायो। साथै गहनतातिर प्रवेश गर्ने विचार मन्यनको पुग पनि सुर भयो।

नेपाली लोक संगीत

नेपालको भौगोलिक बनोट र जातीय विविधताले हामी लोक परम्परालाई धनी बनाएको कुरा कहीले नकान सँचैन। परापूर्वकालदेखि नै हामीमा रहेको बहुसांस्कृतिक र बहुभाषिक परम्पराले नेपाली लोक संगीतलाई समृद्ध स्थानमा राखेका छन्। तर संगीतलाई संरक्षण गर्नुपर्ने चेतना र प्राकृतिक जानको अभावले हामा कोटिपय अमुल्य लोकशैली लोप भइसकेका छन्। हामो लोक संगीत भूति परम्परावाट पुरानो पुस्तादेखि नयाँ पुस्तामा स्थापित हुई आएको छ। संगीतलिपि (म्युजिक नोटेशन) को निर्माण हुनुपर्व नै हामो सामाजिक लोक परम्पराको महत्वपूर्ण स्थान रहेको कुरा पुराना ग्रन्थबाट प्राप्तिगत हुँदैन। तर तीमध्ये कठिपय लोकशैली लोप भइसके। पर्याप्त केही जीवित छन्। तर तिनलाई अझै लिपिबद्ध वा रेकॉर्ड गरिएका छैनन। केवल पाका पुस्ताका लिङ्गा र तीप्पमा मीमित छन्। अखिलकानो विकास र प्रविधिको चर्को चापमा परेर ती पनि निकट चालियामै लोप हुने कफिमा छन्।

हामो लोक परम्परालाई संरक्षण दिने कुरामा लोक जीवनले जाति स्व: प्रयास पछ्यो त्यसबाहेक अन्य क्षेत्रबाट बाल योगदान भएको पाइनन। बहुभाषिक र बहुसांस्कृतिक विविधता रहेको हामो देखमा, राज्यसताले सबैलाई समान स्थान प्रदान गर्नुपर्ने पियो। त्यसलाई संस्थागत विकासको उभ्येका बाटुमा उभित सक्ने र बाँच्न सबैले बानाउनुपर्ने पियो। तर हामो विगतदेखि बत्तमानसम्म हेठा राज्यसताले देखि भनेको राजनीतिक तिकडम रचने कीडात्यलगात्र हो। जस्तो ठानेको भात हुँदै।

जसले गर्दा राष्ट्र निर्माण हुनका निमित्त आवश्यक कठिपय महत्वपूर्ण भीन पछाडि पहै गएका थिए। हामीले हामो समाजमा रहेका बहुसांस्कृतिक विविधतालाई एकसम्बन्धमा बोलेर परिभाषित गर्न सकेका छैन। हामो राष्ट्रिय संस्कृति अझै अपरिभाषित छ। यसरी हेठा हामीसा धेरै कुरा भएर पनि केही कुरा नभएको अवस्थामा हामी आइपुरोका छौ।

एकतर्फ हामो यो अवस्था छ अकातर्फ विश्व सञ्चार प्रविधिले अवलम्बनिय उन्नति गरिसकेको छ। हामीले आमानो सम्पूर्ण चिनारी कायम नगाहे सञ्चारमा आएको यो अत्यधिनिक कानिन्ति अन्य क्षेत्रमा फाइदा पुऱ्याए पनि हामो लोक संस्कृतिमा विश्वउडन ल्याएको छ। लोक संज्ञकहरूको सिर्जनशील स्थानमा आकर्षण भएको छ। यस सदर्भमा एडटा चाख लाग्दो उदाहरण - ०४६ सालको लातापैष्ठ हामी कही उत्साही पुचाहरू लम्जुडको गुरुङ बल्तीतर भ्रमण गर्दै पियो। हामा साथमा केही दिने श्री पाहुनाहरू पाहुनालाई गुरुङहरूको 'रोदी' संग परिचित गराउने इच्छा राख्दै। गाउँलेहरूसँग 'रोदी' बसाउने आगह गयो। दुई/तीन रात फरक-फरक स्थानमा 'रोदी' बस्यो तर 'रोदी' मा प्रसुत गीतले हामी चाकित भयो। त्यहाँ लोकशैलीका सिर्जनाको स्थान भारतीय गायक

समाज परिवर्तनका जागि सामुदायिक रेहियो —

गायिकाले गाएका नेपाली सिनेमाका व्यापारिक गीतले लिएका पिए। यो घटनापछि एक जना मिक्कले लोक सिर्जना यसरी विजिड द्वारा प्राप्तिगत हुनुपछाडि रेहियोको हात रहेको तर्कसिंह नै। तर्कसिंह पुर्णित: सहभात भएनै तर के कुरामा सहमत भयो भने रेहियो सञ्चालन गर्दा अपानाइपको अद्वितीयताले यस्तो परिणाम ल्याउनमा पक्कै ढूलो योगदान पुर्याएको हो।

२००७ सालमा स्थापना भएको रेहियो नेपालले हामो बहुसांस्कृतिक लोक परम्परालाई सही ढंगले प्रचार-प्रसार गर्ने, त्यसलाई परिचित गराउने र एक जनसमूहदेखि अको जनसमूहबीच सांस्कृतिक भाइचारा स्थापना गर्ने काममा ठोस नीति अबलम्बन गर्न सकेन। बाहु याहरबाट गार्ड पसेका केही चाँचहरूको नाम कमाउने साधनका रूपमा रेहियो स्थापित भयो। फलस्वरूप असली लोक संगीतको ठिम्बल संस्करण रेहियो नेपाल पुर्यो र हामा शोताले सही लोक संगीतको परिभाषा तै बुझेन पएनन्। ओताहरू भ्रिमत हुने यो कम यच्छि चलिहरूको छ। ओहिले पनि रेहियो नेपालबाट लोकगीत भनेर बज्ञे गरेका अधिकांश गीतहरू वास्तविक लोक संज्ञकका रचना नभएर 'कोठे लोक कलाकार' द्वारा रचित व्यक्तिगत मनोदशाका अभिव्यक्ति हुन्। भाषिक विविधता र सांस्कृतिक विविधताको सुन्दर सीमित्रा रहेको नेपाली समाजलाई बाली कान्द्या र कान्द्यीका सही प्रेमालापको सही अभिव्यक्तिले प्रतिनिधित्व गर्न सक्दैन।

नेपाली शास्त्रीय संगीत

पूर्वीय शास्त्रीय संगीतको श्रोत सामबेदलाई मानिएको छ साथै लोक संस्कृति र संगीतको ज्ञानिक्षिणी शास्त्रीय संगीतमा पूर्णता नभएको कुरालाई पनि विद्वानहरूले मान्दै आएका छन्। अझ कठिपय विद्वानहरू त लोक संगीतलाई शास्त्रीय संगीतको मूलशोत मान्दैन्। शास्त्रीय संगीतमा रहेका अथवा प्रयोग भएका स्वरहरू र हामो लोक संगीतको प्रयोग भएका स्वरहरूको तालमेलाई दोजेर हेठा पूर्वीय शास्त्रीय संगीतमा हामो लोक संगीतको पनि प्रचुर प्रभाव पाइन्दै। तर आहिले विश्वभारि पूर्वीय शास्त्रीय संगीतलाई भारतीय शास्त्रीय संगीत भनेर चिनाइन्दै। जब कि पाकिस्तान, बगलदेश र नेपालले पनि पूर्वीय शास्त्रीय संगीतको विकासमा उत्तिकै योगदान पुऱ्याएका छन्।

इत्यनि प्रसार यन्नको विकास नभइसकेको अवस्थामा पूर्वीय शास्त्रीय संगीतलाई बुल्ला र ढूलो स्वरभा प्रसुत गरिरन्थ्यो। यसितबला प्रचलित शास्त्रीय संगीतको शैलीलाई 'पुर्व' भनिन्थ्यो। जितै नै बुल्ला स्वरभा प्रसुत गरे पनि त्यसबेला ढूलो जनसमूहले एकसाथ संगीत श्रवण गर्न निकै कठिन पियो। त्यसैले कलाकारहरू राजा मताराजाका दरबारमा आक्रित थिए। दरबारले आमानो शान र गर्व बढाउने नवरत्नका रूपमा विभिन्न विधाका विद्वानलाई संरक्षण दिन्यो। तीमध्ये संगीतकार पनि एक रत्नमा गरिन्दै।

भारतीय राजा रजौटाको सिको गरेर वा स्वः ज्ञानले नेपालका राजा रजौटाले पनि आफ्नो दरबारमा नवरतन राख्ने गरो का खिट्फुट कुराहरह छूट । यस विषयमा लिखित प्रमाण भने राजाकालीन नेपालदेखि मात्र दक्षे रप्ता भेटिन्दू । इतिहासमा नुसार जड्बहादुरको दरबारमा वेगम रेखिया (जो तातकालीन प्रख्यात संगीतज दुर्द्वे खाँकी वाहीनी खिडू) नाई गायिकाका रप्ता राजिकाको पाइन्दू । त्यसपछि देवशमाशेर र चन्द्रशमशेरका पालामा पनि प्रशास्त 'धूपद' र 'ख्याल' शैलीका गायक-गायिकालाई दरबारमा संरक्षण दिएको देखिए । जसमा भारतीय र नेपाली दुवैथरीका कलाकारको सलनता पाइन्दू । यो क्रम राजा महेन्द्रसम्म पनि केही दृष्टसम्म कायम रहेको खियो ।

३४

बैलायती सामाज्यको लागो चरेटोमा फस्ता पनि पूर्वीय शास्त्रीय संगीतले भारतमा आफ्नो बचर्ष बायमै राख्यो । जब भारतीय राजा रजौटाको पतन भयो संगीतको यो उच्चविधालाई त्यहाँका व्यापारी, पुँजीपति र आमजनताले संरक्षण दिए । अहिले विश्वभरि कैयो भारतीय कलाकारहरू सुप्रसिद्धिको उच्च विष्वभरमा थ्यो र पूर्वीय शास्त्रीय संगीतलाई भारतीय संगीतका रप्ता परिचित गराइहोका छन् । तर हामी अवस्था अर्कै छ । नेपाली राजौटा, राणा र पञ्चायत भने पतन भए तर हामा व्यापारी, पुँजीपति र आमजनताले शास्त्रीय संगीतलाई आफ्नो सम्भोग संरक्षण दिन सकेन । यस्त्रीय यो विधामा नाने कलाकारहरू घोरै सञ्ज्वामा भए पनि लागिरहेका छन् । अहिले पञ्चायतमन्त्री पनि पूर्वदेखि का राजनीतिक विकृतिहरू काँडामा बोकेर विभिन्न राजनीतिक दल र नेताहरू आफ्नो याचामा तल्लीन छन् । तर हामो शास्त्रीय दिएको संगीतिक व्याकरणको मूल जन्माभास्त्रामा तल्लीन छन् । तर हामो शास्त्रीय प्रयोगिता र नारायणी मनिदरहरूमा निरीह बढै आर्ताद गरिरहेको छ ।

२००७ सालमा बुलेको रेडियो नेपालले हाम्रोमा शास्त्रीय संगीतको स्थिति मुद्यान्त कुनै प्रयास गरेन । बरु रेडियोबाट शास्त्रीय संगीत प्रस्तुत गर्दा नेपाली भाषामै अनुवाद गरेर गार्जनुपर्ने बेतुक नियम बसल्यो । यसले गर्दा पुराना सुनाइत बन्देज (शास्त्रीय संगीतमा प्रयोग हुने गीत, जो हिन्दी भाषामा छैनन्) हास्यासद दुन पुगे र शास्त्रीय गायन बजानासाथ नेपाली श्रोताले लाटो कराएको संज्ञा दिन थाले आफ्नो प्रसाराको अधिकारिया भाग हिन्दी व्यापारिक सिनेमाका गीतमा खच्ने रेडियो नेपालको यस्तो नियम सांचै उद्देश्यान्दे खियो र छ ।

नेपाली आधुनिक संगीत

२००७ साल पहिलेको नेपाली आधुनिक संगीतमा आफ्नो मौलिकपनभन्ना भारतीयनकै तावी खियो । यसको करिब एक दशकापछि मात्र नेपाली आधुनिक संगीतले आफ्नो पहिचानको बाटो पहिल्यायो । पुराना, मान्यताको आधिक विख्याननिवान समाज विवरतानका लागि सामुदायिक रेडियो —

आधुनिकताको सुख्तात सम्भव खिएन । त्यसैले तत्कालीन युवा कलाकारहरूले संगीतमा रहेका केही पुराना मान्यताभन्ना अलिक फरारिको सोच लिएर नेपाली आधुनिक संगीतको जग बसाले । शब्द प्रविधिको जैगानिक आवित्कारले त्यस बैलाका युवा कलाकारहरूलाई परिचमी संगीत संयोजन विषिसंग परिचित हुन सजिलो भयो र नेपाली आधुनिक संगीत एकल स्वर (मोनोफोनी) बाट बहुस्वर (पोलीफोनी) को धारमा प्रवेश गर्न्दो । यो कलालाई बैलायती कलाको दारिलिङ्गमा संगीत लिको नेपाली सर्जकले अझै परिमार्जित गरे । अब नेपाली आधुनिक संगीत लोक र शास्त्रीय संगीतको शरीर तथा आत्मा अनि परिचमी पौलीका यहाना लागएको सुगाठित त्वरणपमा उभियो ।

२०१८/१९ सालमा जग हालेको नेपाली आधुनिक संगीतले २०३४/३५ सम्म आइपुदा आफ्लाई राखि विकसित रप्ता पुऱ्यायो । तत्कालीन राज्यसताले संचालन गरेको रेडियो नेपालले यी नेपाली संगीतिक सिर्जनालाई प्रचार-प्रसार कलाकारको व्यक्तित्व निर्माण गर्नमा दूसो भूमिका निवार्त ह गयो । तर त्यो संस्था र त्यसभित्र हाली चाकर ब्युरोकेसीले कलाकारको शोषण गर्न भने पति विष्व प्रस्तुत । कलाकारहरू उच्चत सम्मान, पारिश्रमिक र रोपलीको व्यवस्थाप्रति कुनै चासो देखाएन । बरु कलाकारलाई निरसाहित र हतोत्साहित बनाउने कर्मभा ब्युरोकेसी साकिय हह्यो । यसले कैयो कलाकारहरू सिर्जना कर्मभाई विरोधीर निरिक्ष्य रहने जवास्थामा पुऱ्यो भने केहीलाई उन्मुख हुन ग्रेत गरेन ।

२०१८/१९ सालदेखि नै रेडियो नेपालसंग आबद्ध कलाकारहरू रामेश, अरीम, रायन साथै मञ्जुले २०१४ सालितर रेडियो बीहेकार गरे र 'रालफा' को सुख्तात गरे । 'रालफा' सम्भवत नेपाली संगीतको पहिलो समूह 'व्यान्ड' खियो । यसले तत्कालीन युवाहरूको बैकलिपक नैलो सोचप्रतीको आकर्षण र सामाजिक विद्रोहको भावलाई प्रतिनिधित्व गर्यो । तर 'रालफा' भविनामक जगमा मात्र उभिएको खियो । त्यसैले यसको निरन्तरता काप्रय रहन सकेन । 'रालफा' सैरी आबद्ध कलाकारहरूले केही अन्तरालपछि 'संकल्प' र 'वेदना' को साथपना गरे । यी दुवै समूहलाई तत्कालीन भूमिगत कम्पनिए पार्टीहरू 'माले' र 'चौमै' ले आफ्नो सांगठन वित्तार र अर्थ संकलनका निरित उपयोग गरे । कलालाई संस्थागत विकास गर्ने कुरामा यहाँ पनि उद्दासीनता नै रेडियो र बैकलिपक धार बोकेको नेपाली आधुनिक संगीत अल्पअवधिमे भूते भयो । 'वेदना' संग आबद्ध कलाकारहरूले पुऱ्य: 'इसास' को स्थापना गरे र पार्टीकै हँगामा संगठनका रप्ता काम गर्दैन्दू । 'संकल्प' मा आबद्ध केही कलाकारहरूले पार्टी राजनीतिबाट असम रहेर 'आसा' को नाममा जस्त, सार्वक र सामाजिक सोचसहितो संगीतिक बीभियान मूल गरे । यो पनि भावनात्मक जगमा मात्र उभिएकाले अल्प अवधिमे अलिप्यो ।

३५

२०४६ सालपूर्वको करिब एक दशक नेपाली आधुनिक संगीतको मूलधारमा

पनि एक प्रकारको खालीपन "भ्याकुम" रहयो । नेपालमा रहेको एउटे रेकिङ्ड स्टूडियो रेडियो नेपालको अधिनमा थियो । तर रेडियो नेपालको ब्युरोकेनिवाट नारायणगोपाल जस्ता लोकप्रिय र स्तरीय गायकले समेत मार बज्नुपर्ने अवस्था थियो । २०३० सालमे नारायणगोपालले रेडियोमा रेकिङ्ड बोहिकार गर्ने घोषणा गरेको कुरा स्मरणीय छ । अफ्ट रेडियोमा जागिरे कलाकारबाहेक अरु कलाकारका रेकिङ्डर बिगाने, भृतकाउने र चापच धार्ने कामसेत भएको जुनासो कलाकारहरूले बाबाबर गई गरेको सन्दर्भलाई पनि बिस्मिल्दैन । यसरी मूलधारमा प्रचारित नेपाली आधुनिक संगीतमा आएको खालीपन "भ्याकुम" ले २०४६ सालपछिको स्थितिलाई समेत प्रत्यक्ष प्रभाव पार्न्थो ।

नेपाली आधुनिक संगीतमा २०४६ पछिको अवस्था

२०४६ सालपछि रेडियो नेपालको एक क्रियाकार आधिक रूपमा अन्त्य थयो । जिमी क्षेत्रे जग्गीतमा पनि व्यापारिक सम्बन्धमा रहेको कुरालाई महसुस थयो । रेकिङ्ड स्टूडियोहरू धमाखम चुल्न थाले । अब गीतलाई स्वराक्षन गर्न रेडियो नेपालको "ख्वर परिषेषा" उत्तर्ण गर्नुपर्ने वाय्यताको अन्त्य थयो । कलाकार वन्न एक क्रियाको सीजिलो चातवरण तयार थयो । अनगिन्ती सांगीतिक समूह "थ्याङ्ग" हरू चुल्ने । यो बाटीमा संगीतका जाती र अन्यजाती दुवैरेलाई पौङ्गने अवसर प्राप्त थयो । कफ्ट एफ्पम रेडियोको थालनीपछि स्थिति अफ्के केरियो जो थाई बाजे तिने लोकप्रिय र जुन लोकप्रिय तिने स्तरीय भन्ने खालको अघोषित धारणा पनि स्थापित हुन खोल्ना । नेपाली आधुनिक संगीतलाई भन्ना सरल शैलीमा बनेका "पप" शैलीका रचनालाई प्रमुखताका साथ प्रसारण गरियो । यसबाट युवाहरूको ठूलो समूह सांगीतिक अभियन्ता त जुट्यो तर हाँगो भौलिकता के हो ? विश्वव्यापीकरणमा हामीले निर्धारण गर्नुपर्ने हामो ठारू कुन हो ? जस्ता महत्व पूर्ण पश्चिमी त्यात ध्यान पुगेको देखिएन । विश्वव्यापीकरणको अर्थ विश्वका सामु आफ्नो भौलिकता को पीरच्य गराउनु हो । तर यसां त विश्वमा चलेको अर्काको सीजिलो र सहस्रों शैलीलाई अपनाउन विश्वव्यापीकरण हो जस्तो अर्थ लगाइयो । र, अफ "पप" शैलीका संगीत तिब्बता गर्न सांगीतिक ज्ञानको आवश्यकता ने नपर्ने पो हो कि भन्ने खालको जनधरण थाल्यो । सांगीति गहन अध्ययन र चिन्तनको विषय हो भन्ने कुरामा भ्रम सिर्जना गरियो । यस्तो हुन्मा रेडियो नेपाल र एफ्पमहरूसँग संगीतसम्बन्धी नीतिको अभाव र कार्यक्रम प्रस्तोताहरूमा संगीतका अहम्बानीहरूको प्रभाव तिम्बेवार रहेका थाए । यस्तो हुन्मा-हुन्मा पनि नेपाली आधुनिक संगीतका सर्वकाह हुन आफ्नो सिर्जना कर्ममा लागिरहेका छन् र बिगात हुई वर्षपता नेपाली आधुनिक संगीत कोर जुरुराउन खोजेकै देखिन्छ ।

एकान्तिर मूलधारमा रहेको सांगीतिक अवस्था यो छ भने अकोन्तिर "रालफा" कालपछि

मुख भएको वैकानिक पनि नेपाली आधुनिक संगीतको धार भुते नै भए पनि कम्पनिए पार्टीहरूको संस्करणमा रहेको छ । यीमध्ये नेकपा एपाले र मालेते सञ्चालन गरेको आन्दोलनलाई 'जनसंस्कृति' को नाम दिएका छन् । तर पार्टीहरूको सांगीतिक क्रियाकलाप चुनावताकामात्र बढी सक्रिय हुन्दै । चुनावताका कलाकारहरूलाई "ह्याप अ कोक एन्ड स्माइल" शैलीका पार्टीलाई विजापित गर्ने "जिझल" गाउन लागाइन्दै र अन्य अवस्थामा कलाकारलाई काम सिक्किएपछिको "ठाँडो" बनाइन्दै । कालकारीतलाई सांस्थागत विकास गर्ने स्वतन्त्र रूपले आगाडि बढन दिने स्वभाव कुनै पनि कम्पनिट पार्टीहरूसँग आजसम्म देखिएको छैन । त्यसैले पार्टीहरूले संचालन गरेका सांगीतिक टोलीहरूको क्रियाकलाप सकीर्णताको घोराखेच सीमित हुन वाय्य छ । इन त कुनै पनि पार्टीलाई आप्सो "सांस्कृतिक" आन्दोलन सञ्चालन गर्ने पाउने भनिए पनि कम्पनिट गर्ने जाति सांगीतिक आन्दोलनलाई 'जनसंस्कृति' भित्र व्याल्या गर्ने अलिक हजाम हुने खालको छैन । बर यसलाई पार्टी संस्कृति भनिएप रामो हुने यिथो ।

हामो जस्तो बहुभाषिक र बहुसांस्कृतिक परम्परा रहेको देखामा जनसंस्कृतिलाई अब नयाँ ढमाले परिभाषित गर्नुपर्ने आवश्यकता थाए । जनसंस्कृति भनेको विभिन्न जाति जन्मातिको सांस्कृतिक भौलिकतालाई मान्यूपर्ने हो । रेडी, चुइका, याटु, संगीनी, हाज्वार, मिनु आदि जस्ता अनेकी राष्ट्रिय निर्भित्त जनसंस्कृतिभन्ने पर्दैन । यी सांस्कृतिक धरोहर नोप हुन् भनेको राष्ट्रले आज्ञानो ऐहचान गुमाउनु हो । हाँगो समाजमा रहेका यिनै सांस्कृतिक संरचनाको सही पहिचान गरेर मात्र हामी आधुनिकतातक प्रवेश गर्ने सबैको यिनको पहिचान र संरक्षणबिना नै हामी आधुनिकतातिर प्रवेश गर्ने सोच बनाउद्दै भने हाँगो आधुनिकता 'लहडो आधुनिकता' साबित हुनेछ ।

समापन

नेपाली संगीतका सबै धारालाई सरसती हेतु हामी के कुराको निष्कर्षमा पुरान सबैको भने सांस्कृतिक र सांगीतिक तितावले हामीले राष्ट्र निर्माण गरिसकेका छैनै । हामीसंग तितावला पनि विसंगति थिए र आहिले पाइ थाए । हाँगो यी तमाम विसंगति हटाउन पनि केवल हामीमात्र सबैको दिन भने विसंगीतिका जस्ता कहरसम्म गाइएका छन्, त्यो पनि हामीलाई नै बढी जानकारी छ । यो याचामा हामीले सुभन्दुकका साथ सञ्चार माध्यमको मदुपयोग गर्न सक्यो भने हामी छिउ गत्तव्यमा पुन तपफल हुनेछै ।

"परम्परागत बाजा छोड़ेर विद्युतीय पन्न

आवाज निकालनेतिर "

आभासले प्रस्तुत गर्नुभएको कार्यपन्नमाखि ओम छाइकाको अध्यक्षतामा भएको छलफल कार्यक्रममा सहभागीहरूले संगीतका बारेमा गहन विचार-मन्त्रन गरेका थिए। पहिलो बज्ञाका सम्मा बोल्दै प्रस्तावित नियुगा एफ.एम.का कोशल चेम्ब्रोडले जनसंस्कृति भनेको कार्यपन्नमा प्रस्तुत भएजैसे हाम्बाटे, घाटु, सोरटी आदि ने हुन्, पाटीका अधियान गीतले जनसंस्कृतिको प्रतिनिधित्व गर्दैनन् भन्नुभयो। तरामै भए पनि पेलपाल गेरे एजटै गीत बागाइहरूयो भन्ने त्यो शोता सुन बाल्य हुच्छन् भन्नै चेम्ब्रोडले बज्ञभयो-लोक संगीतलाई लिमिमा उतार्न सके ती सागीहरूले बाँधरहने थिए। अर्का बज्ञाहुन्त्याँ-स्वगढारी एफ.एम.का दिव्यारम भुवेदी। उहाँका अनुसार चीलहेका गीतहरू छोडेर श्रोतालाई स्थानीय कलाकारले गएका गीत सुन्ने बाबी पार्नु निकै गाहो काम हो।

रेडियोबाट प्रसारण भइलेका आधुनिक गीतको तुलनामा बैकलिपक गाउने कलाकारहरू अनु भिन्न भन्ने हेतुभै खलफलमा भाग लिई कार्यपन प्रस्तोता आभासले भन्नुभयो। उहाँले भौगोलिक हिसाबले तराई, पहाड़ वा हिमाल कही ठाउंमा कार्यक्रम संचालन गर्ने हो, त्यहीसंग मिले खालका स्थानीय लोकगीत प्रसारण गर्नुपर्ने सुखाव दिनुभयो। थाल लोकगीत पहाडमा लोकप्रिय नहुन् सम्भव, तर तराईमा हुन् सम्भव, आभासले उदाहरण दिनुभयो। धनकुटा जिल्ला विकास समिति, सामुदायिक विकास रेडियो कार्यक्रमका सीतारम गौतमले कार्यपन हेतुपछि वास्तविक जनसंस्कृति भनेको कुन हो भन्ने थाम आफूलाई उत्पन्न भएको बताउनुभयो।

गीतमको जिगासालाई मोटाई आभासले सबै भाषभाषी र संस्कृत बोकेका सम्बद्धयाई गीत-संगीतका माध्यमबाट एउटै मालामा उन्ने काम अहिलेसम्म प्रसारण संस्थाहरूले गर्न नसकेको बताउनुभयो। उहाँले स्थानीय रेडियोहरूले विभिन्न सम्भवका गीत गीतहरूलाई हुन्नै, तिवाकोटीले भन्नुभयो। एउटै खालको मात्र गीत-संगीत प्रसारण नारी मिसाएर बजाउनुपर्ने त्यसै, त्यो गीतको पृष्ठभूमि, त्यसका गायक कंसकलनसम्बन्धी जानकारी रोचक हुगले प्रसारण गरेर पनि स्थानीय गीत संगीतप्रति श्रोताहरूको चाह बढाउन सकिने सुकाफ पनि उहाँले दिनुभयो।

छलफलमा भाग लिई आभासले श्रोताका सच्च आ-आफै खालको भएकाले एकेखालको मात्र गीत-संगीत सबैको बताउनुपर्ने गीत-संगीत संगीत सम्बन्धित गीत-संगीत वजाउनुपर्ने गीत-पनि कलाखाले प्रसारण गर्ने भन्ने तथ गेरेका हुच्छन् र एक्स्प्रिलका भाष्म गीत-संगीत बजाउने रेडियोहरू पनि थाए, आभासले बाहिरको उदाहरण हिई भन्नुभयो। स्थानीय तहमा पनि राजा-राजा स्वर भएका कलाकार हुन् सक्ने भएकाले तिनलाई अवसर दिने हो भन्ने बैकलिपक कलाकारको समेत विकास हुने कुरा पनि आभासले बताउनुभयो।

सामुदायिक रेडियो हात्योग केन्द्र (नेचापस) का संयोजक रघु मैनालीले सांतीमा शब्द, संगीत र स्वर तीन तत्त्व हुच्छन् तीमध्ये गीत-संगीत खान्दा प्रसारकहरूले स्वरका आधारमा छान्ने गीत र संगीतका आधारमा छान्ने की, संगीतका आधारमा छान्ने भन्ने प्रसन गर्नुभयो।

यसै कुनै बेला 'रक्त कानितको ज्वालामुखीमा, कला कानुनलाई भुत्तु पाढ़ौं गाहो भएको अनुभव मुनाउनुभयो। अकोटिर उहाँले प्रसन पनि गर्नुभयो, स्थानीय रेडियोले

बजाउने संगीत भनेको कहतो हो न ? लोकगीतको नाममा कहिएप्प अपर्नील गीतहरू पनि प्रचलनमा आएका र कातिपय परम्परागत समाज गाई आएका स्थानीय गीतहरू अर्थ गाउडेहरूले समेत नवुकोको प्रसार पनि उहाँले जोड्नुभयो।

परिचामाङ्चलनमा कट्टा वा कला नाचगान भनिन्द तर रेडियो नेपालले यसैलाई लिपार कोरा बानाइदियो, विकृतिको उदाहरण हिई अर्थालाई भन्नुभयो।

उहाँका जिगासाहरूको ज्वाफ हिई आभासले भन्नुभयो, स्थानीय संगीतको अनुसन्धान र खोजी हुन् अर्थे आवश्यक छ। बोगलादेशमा रकीन्द संगीतलाई तोडमोड पारेर गर्न न पाइने बानुन वै भनेको प्रसार उठाउदै आभासले नेपालमा भन्ने केवल खाली ठाउँ भर्नमात्रै गीत-संगीत बजाउने गोरकोमा दुःख व्यक्त गर्नुभयो। उहाँले भारतमै मात्र पनि आफैने गीत संगीत बजाएर पुने अवस्था छ भन्ने नेपालमा हामीले खोजी गर्न नसकेकाले जस्तो पालो च्याहै कमसल गीत पनि रेडियोहरूले बजाउने गोरका छन् आभासले भन्नुभयो।

डेनिम सहयोग सम्मा डानिडाका सल्लाहकार मुरारी तिवाकोटीले श्रोतालाई

स्थानीय संगीत मुन्ने बाबी पार्नु भनेको एक हुगले महाभारतको लडाई जतिको हो भन्नै

बजारमा चलेका गीत सांगीतसो छ्वाससुख्स मिसाएर स्थानीय गीत-संगीत पनि प्रसारण गर्ने गोरा विताए भोतामा बाबी पार्ने जानुभयो। आधारिक रेडियोलाई जस्तो विभिन्न चलीका गीत नवजाएर विजापन आजहेन भन्ने विता पनि सामुदायिक रेडियोहरूलाई हुन्नै, तिवाकोटीले भन्नुभयो। एउटै खालको मात्र गीत-संगीत प्रसारण नारी मिसाएर बजाउनुपर्ने त्यसै, त्यो गीतको पृष्ठभूमि, त्यसका गायक कंसकलनसम्बन्धी जानकारी रोचक हुगले प्रसारण गरेर पनि स्थानीय गीत संगीतप्रति श्रोताहरूको चाह बढाउन सकिने सुकाफ पनि उहाँले दिनुभयो।

भने जस्ता शब्द भएका गीत किंतु सच्चिर्क छून कै एउटा अभियानलाई अगाडि बढाउन गाइएका गीतहरू बजाउने कि नवजाउने ? मैनालीको अर्को जिजासा थियो । मैनालीको जिजासा थियो- ऐसे संगीतलाई मनोरञ्जन उद्घोगका रूपमा लिएका छन्, किताले समय भनासे गाई गाई पीन संगीतको प्रयोग गरेका थाए, वास्तवमा हामी प्रसारकहरूले संगीतलाई कुन रूपमा लिने ? संगीत-गीतलाई सन्देशको बाहकका रूपमा लिने कि नलिने ? नारायणापाल गोपल योजनाले गएका पीन पुलर (प्ल) गीत, अम्बर गुरुडले गएको पीन पप गीत अति देवरालीको चौतरीमा भने पीन पप गीत, यसलाई एउटा आधारका रूपमा लिने हो कि ? यदि यी आधारम हुन् भने संगीत विकासका लागि रेडियोहरूले कसरी प्रयोग गर्ने ?

रघु मैनालीको जिजासाप्रति बोल्दै आभासले संगीत, स्वरबिनाको र स्वरसहितको हुने कुराप्रति ध्यानाकरण गर्नुभयो । शब्द भएका गीतहरूको भाषिक सीमा हुन्दै । एउटा भाषीले गाएको गीत अर्को भाषीले नवूप्रति संवाद, त्यसै शब्दअनुसारको सन्देश दिन हुन्दै । तर विशुद्ध बाजामानै बज्ञे संगीत जसले मुने पीन बुझेते र आनन्दापाक हुन्दै, जहाले भन्नुभयो । मुन्दा दिक्क लाऊँद्ध भने त्यस्तो संगीत नरामो हो र मुन्दा भिडास आइरह्न्दै र आनन्द दिन्दै भने त्यस्तो संगीत राख्नी हो । विदेशीहरू विशुद्ध परम्परागत बाजागाजा बाजाउन छोडेर विद्युतीय यन्त्रले आबाज निकाले बाजागाजातर्क तानिन थालेका छौं, आभासले भन्नुभयो । एउटा सारांगामानै बजाएर गएको गाइने गीतको ऐतिहासिक हिसाबले पीन महत्त्व हुने कुरा पानि आभासले बताउन्नुयो ।

तर जिजापन र गीतमा चाहिए परक युहिहुपछै, जगारण गीतका नाममा पर्टी प्रचारका गीत हुनुप्रयोग, यदै आभासले गीतहरू जुन्मुके बगामा बोइएका थए पीन कितिपय पप भनेर सिजलो गरी बुझेते हिजोजाजका गीतहरू पीन सबै तरामा हुन्दैन भने होइन भनेर प्रटीकरण हिन्नुभयो । शब्दको पीन अर्थ हुन्दै, अर्थव्याप्तारको संगीत भएको छ क्षेत्र र अर्थ कुन खालको छ जस्ता कुरालाई पीन ध्यान दिन्पछै भने आभासको भनाइ यियो । फिर्मी र पप गीतलाई माई रेडियोहरूले छार्ड दिएकाले अर्थ सिर्जनात्मक गीत-संगीत पछाडि परेको गुनासो गर्दै आभासले रामा आत्मप्रते बजाउदै जस्ता नरामो सांगीत विस्तारे पाखा लाने जिजापन व्यक्त गर्नुभयो ।

च्छलफलकै कम्मा रेडियो संगरामाथाका घरमराज लुईटेलले गीत वा सिर्जना पुरानो हुदैन भने मान्यता आगाडि जाइहरेको सन्दर्भमा आधुनिक पुराना वा अचाधुनिक भनेर नीतलाई बाहिकरण गर्न गाई भएको उल्लेख गर्दै लोकानीतमा पीन विवाद रहेकाले लोकानीत भनेर अहिले भने गरेका गीतहरू लोकानीत नै हुन कि होइनन् भनेर छुट्याउन्पन्न वहस भइहरेकै बेलामा रेडियो प्रसारकहरूले यस्ता गीतलाई के भनेर प्रसारण गर्ने भने जिजासा राख्नुभयो । जस्तै अहिले रादियो गीत भने गरिर्दै, के अर्थ चाहिए अन्तर्राष्ट्रीय समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो

हुन्त ! यो एउटा दूसो बहस र विवादको मुख्यत भएको छ । यसमा रेडियो प्रसारकहरूले कसरी आफैने भूमिका निर्वाह गर्ने ? नईटेलको जिजासा थियो । कार्यपात्र प्रस्तोता आभासले कार्यपात्रमा अहिलेको प्रचलनमा आधिक गीत-संगीत भनाले चलीचम्भा नराखिएका तिर्जनात्मक गीतहरूलाई लिएको बताउन्नुभयो । तोक र शास्त्रीयमा आधारित भएर गीराएको सिर्जना मौलिक नहुने र मिथित सोतबाट आएको हुन्दा सामूहिक संगीत भन्नुपर्ने हो, तर प्रचलनमा रहेकाले आधिक भनिएको हो, आभासको प्रस्तीकरण थियो । स्थानीय गाइनेलगायतका कलाकारहरूका सिर्जनालाई संरक्षण गरेर राजनी संकियो भने पछि अनुसन्धानमा दूलो काम लाने बताउदै आभासले धन्नुभयो- लोक, पप गीतको वर्णीकरण द्युषिएकै छ । तिनमा अशलीलतालाई ठार्डे दिनहैन ।

सामुदायिक रेडियो सहयोग केनका संयोजक रघु मैनालीले जिजापनदेखि विभिन्न सन्देश गीति शैलीमा प्रस्तुत हुने गरेको प्रसां उठाउदै नोटेशन सरगमा लाई संगीत मान्यता भन्ने भने प्रश्न फैर्माउन्नु भयो । फर्निचरतेखि चाउजाउको जिजापनसम्म संगीतिक हुने गरेका छन् भन्ने मैनालीले धन्नुभयो, "नोटेसनवाट संगीतलाई बुझ्न्ने कि सन्देशचाट वा कलाको पक्षावाट छान्ने आधार के हो ?" डानिङ्गाका सल्लाहकार मुरारी सिवाकोटीले संगीतप्रतिका आफ्ना धप कुरा राख्दै रेडियोवाट गीत बज्ञा गीतका रचनाकार, संगीतकार र गायकका बारेमा कुनै जानकारी दिने नगरोकोमा अस्तोष प्रकट गर्नुभयो । रेडियोले श्रोताको मास्टिक्यामा चिन बनारन रूलो सहयोग पुऱ्याउने हुन्दा प्रसारकहरूले जिज बनाउन सधाउने गीत संगीतका बारेमा जानकारी दिन्पछै भन्नुभयो । स्वांगारी एफ.एम. का दीध्राम सुनेदीने 'ए' बैनी म तिमिलाई माया यार्ड' जस्ता शब्द भएका गीतहरूले दाजु बहिनीको सन्धान्यालाई नै दृष्टि पाने भएकाले यस्ता गीतलाई निरसाहित गर्नुपर्छ भन्नुभयो । रेडियो लीन्यानीका चाही भुसाले भन्नुभयो, "कार्यप्रत प्रस्तोताले नेपाली संगीतको चुनौतीका बारे र त बताउन्नुभयो तर, सामुदायिक रेडियोले चाहिए यसमा के गर्न सक्छ भने नवाईको कार्यप्रत लिखाउन्नुभयो । जनसंस्कृति र जाक्यारे, संगीती जस्ता शब्द जुधाएरमात्र केही हुँदैन भन्नै भुसालले शब्दको व्याख्या जस्तै बुझ्न्नो त्यसरी नै अर्थ लाग्दै जाने भएकाले सकारात्मक हिसाबले अर्थ खोज्नुपर्छ । अहिले चलेको जनसंस्कृति पीन आफैमा अस्तीकार्य हैन ।"

कार्यप्रतिका उठेका टिप्पणीहरूबाट बाल्दै आभासले जिगल वा जिजापन सन्देश भएकाले नोटेशन भए पीन संगीत होइन भन्नुभयो । संगीत भन्नाले गीत, बजाएको प्रसां आभासले कोट्याउन्नुभयो । पाटीहरूले सचालन गरेको जनसंस्कृति संस्कृति नै लोकम, किन भने यी पाटीहरू कला संगीत र कलाकारप्रति समर्पित द्वीन, उमीहरूलाई प्रयोग गरेर आफैनो जिजापनमा गीत चाहन्दैन् जहाले भन्नुभयो । जहाले संगीतलाई सम्भवत लैजान सम्भोक्तिसम्मको धारणाले निर्माण गर्नुपर्छ एकत्राले यसीपर भने

गृहिणी

नेपालमा रेडियो प्रसारणको इतिहास ५० वर्षभन्दा लामो रहे पनि सामुदायिक रेडियो प्रसारणको अवधारणा र प्रयोग भने नौलो र प्रारम्भिक हो भन्दा अद्युक्त नहोला। यद्यपि सञ्चार क्षेत्रमा लागोका अनुभवी व्यक्तिहरूलाई अन्य देशमा भएका सामुदायिक रेडियोको विकास र अनुभवबाटे धेरू-थोर जानकारी नभएको भने होइन।

४२

सामुदायिक रेडियो सांचन र व्यवस्थापन

ओम खड्का

देशमा एजातन्त्रको पुनर्स्थापनाङ्गाडि सरकारबाहेक अन्यले रेडियो, टेलीभिन्नजस्ता विद्युतीय सञ्चार माध्यम सञ्चालन गर्ने कुरा कल्पनावालिको कुरा थियो। २०४७ सालपछि निवीचित सरकारले गठन गरेको सञ्चार नीति मत्त्वादा गर्ने कार्यदलले दिएको सुरक्षावज्ञानार शी ५ को सरकारद्वारा स्वीकृत राइट्राय सञ्चार २०४९ मा फिक्सेन्सी मोड्सेन (एफ.एम) प्रसारणको माध्यमबाट निजी क्षेत्रलाई पनि सलग गराउने कुरा उल्लेख भएका तामुदायिक रेडियोबाटे चौं राह्वोहरूलाई थोरे भए पनि आशा गर्ने बाटो दियो। तर त्यसपछि २०४९ मा जै जारी भएको राइट्राय प्रसारण ऐन र २०५२ मा जारी भएको राइट्राय प्रसारण नियमावलीमा निजी क्षेत्रलाई एफ.एम. प्रसारणका लागि अनुमति दिनसक्ने स्पष्ट व्यवस्था हुदाहुदै पनि निजी क्षेत्रलाई अनुमतिका लागि लामो प्रतीक्षा र कीठन प्रयास गर्नुपर्न्यो।

४३

२०५४ साल जेठाल नेपाल चातावरण पक्काका समूहको रेडियो सागरमाथालाई अनुमति दिएपछि भने निजी क्षेत्रबाट एफ.एम. रेडियो सञ्चालन गर्ने चाहनेहरूलाई बाटो बेलिटियो र आहिलेसम्म काठमाडौं उपत्यका र बाहिर गरी १८ संस्था / कम्पनीले अनुमतिका लागि प्रतीक्षा गरिरकेका छन्। आहिलेसम्म अनुमति पाएकामये सामुदायिक रेडियोको परिमाणमध्ये पनि सक्ने भने थोरामध्ये छन्। हालसम्म जारी भएका अनुमतिपत्र पाउने संस्थाहरूको बारीकरण गर्न चारथरीका देखिन्दै।

पीहिलो, नेतरकारी संस्था
दोस्रो, सहकारी संस्था

तीस्रो, स्थानीय निकाय, (आउँ विकास समिति, नगरपालिका)
चौथो, व्यापारिक कम्पनी, नगरपालिका।

गीतायो पहिलो, दोस्रो र तेस्रो बारीकरणमध्ये पनि संस्थाहरूलाई नेपालको सन्दर्भमा सामुदायिक रेडियोको भाषासमेतमा राजन सक्ने देखिन्दै।

नेपालमा सञ्चालित सामुदायिक रेडियोका उदाहरण :

१. रेसरकारी संस्थाहरा सञ्चालित : रेडियो सगरमाथा नेतरकारी संस्थाहरा

ओम खड्का, रेडियो सगरमाथाका पूर्व अध्यक्ष हुनुहुन्छ।

सञ्चालित रेडियो हो। यसलाई अहिले नेपाल वातावरण पत्रकार समूहले सञ्चालन गरे को छ। यो रेडियो स्टेसन नेपालमा मात्र होइन, दक्षिण एसियाकै पहिलो सामुदायिक रेडियो स्टेसन हो। देशकै पहिले सामुदायिक रेडियो हुँका साथै पत्रकारहरूको संस्थाद्वारा सञ्चालित भएकाले कार्यक्रमका सन्दर्भमा भने निकै हस्तसम्म राखो उदाहरणका स्पर्मा लिन सकिन्दै। तर संगठन तथा व्यवस्थापनको दृष्टिकोणले भने यो राखो उदाहरण हुन भने बाँकी नै छ।

स्थानीय निकाय (नगरपालिकामा तथा गरिन्दै) द्वारा सञ्चालित : रेडियो मदनपोखरा तथा भट्टो एफ.एम. पसका उदाहरण हुन।

जनप्रतिनिधिमूलक सञ्चालन रेडियो : रेडियो भएकाले सामुदायिक रेडियोको जेश्वरनुसार सिद्धान्त राखो हो। तर यी निकाय राजनीतिक इकाइ पनि भएकाले साठन तथा व्यवस्थापनका दृष्टिकोणले कार्यपालिक र कानुनी कठिनाइ हुन सक्छन्। यसको यत सम्बन्धमा यी निकायका सहकारी प्रतिनिधिद्वारा नै थप कुरा थाहा हुनेछ।

सहकारितारा सञ्चालित : रेडियो लूम्बिनी सहकारी संस्थाले सञ्चालन रेडियोको उदाहरण हो। यसलाई लूम्बिनी सूचना तथा सञ्चार सहकारी संस्थाले सञ्चालन गरेको छ। सहकारीको भावनानुसार सञ्चालन हुने भएकाले सामुदायिक सहभागिताको दृष्टिकोणले यसका धेरै सकारात्मक पक्ष छैन। सहकारीको सिद्धान्त र भावनानुसार सञ्चालन हुने हो भने गैरसरकारी संस्थाद्वारा सञ्चालित तथा स्थानीय निकायद्वारा सञ्चालित सामुदायिक रेडियोको तुलनामा संगठन तथा व्यवस्थापनका हिसाबले राखो हुन तर्जने देखिएँ। किनारीक यसमा समुदायका सदस्यहरूको व्यक्तितात लगानी पनि रहेको हुन्दै। जुन स्थानीय निकाय तथा गैरसरकारी संस्थाहरूमा लागू हुँदैन।

साठन र व्यवस्थापन

सिद्धान्त : सामुदायिक रेडियो सामिन्त्रमा जुन समुदायले जसलाई लिनेत गरी स्थापना गरेको हो, सोही समुदाय विशेषका सदस्यहरूद्वारा नियन्त्रित तथा व्यवस्थित हुने गरी सांगठनिक ढाँचा र व्यवस्थापकीय प्रक्रिया निर्धारण गरिन् त्रयुक्त हुँदै।

यस अधेमा सामुदायिक रेडियोको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा समुदाय विशेषको प्रमिका र सहभागिता बढी बढी हुन्पर्ने हुँदै। नेपालको सन्दर्भमा सामुदायिक रेडियोको परिभाषाप्रिवर्ण पनि मनन सम्प्रत्यहरूको प्रकृति अलग-अलग भए पनि सामुदायिक रेडियोको मूलभूत मार्यादाई समेतेर भएको सांगठनिक ढाँचा र व्यवस्थापन गर्न धेरै अप्टयारो पनि स्थिति भने देखिन्दै।

सामुदायिक रेडियोको एजटा सांगठनिक ढाँचा यस्तो गरि हुनसक्छ।

समुदाय वा संस्थाद्वारा गठित सञ्चालक समिति

व्यवस्थापक / स्टेसन च्यानेजर

प्राविधिक कर्मचारी कार्यक्रम उत्पादक / सञ्चालक लेखा / प्रशासन

तलबी स्वयंसेवी

सामुदायिक रेडियोको गोटामोटी व्यवस्थापकीय नीति निर्धारण समुदाय वा संस्थाका सदस्यहरूबाट गारिनुपर्दछ। सोही नीतिलाई परिमार्जन र निरिचत रूप दिई रेडियो सञ्चालनका लागि व्यवस्थापकीय प्रक्रिया, सम्पादकीय नीति, विज्ञापन नीति, सोत परिचालन नीति आदि तर्जुमा गर्ने र आफूद्वारा नियुक्त व्यवस्थापकहरू विकास गराउने व्यवस्था गरिनु उपयुक्त हुन सक्छ।

सारांश :

सम्प्रगमा भनुपर्दा सामुदायिक रेडियो सञ्चालन गर्ने सम्याको प्रकृतिअनुसार सांगठनिक र व्यवस्थापकीय प्रक्रिया अलग हुँदा पनि यसको आधारभूत स्वरूप प्रयोगात्मक सहभागितामूलक (महिला, अल्प संख्यक र पिघडिएका समुदायको प्रतिनिधित्व हुने गरी। र श्रोता तथा उत्तर सेवा पुऱ्याउन चाहेको समुदायप्रति जवाफदेही हुने प्रकृतिको हुनु भने जारी छ।

“सबैलाई समेटने प्रयास गरेमा रेडियोलाई अगाडि बद्दन सजिलो हुन्छ”

ओम खड्काले प्रस्तुत गर्नुपर्थको कार्यप्रमाणिय टिप्पणी गर्ने पहिलो वर्ताका स्पष्टमा सामुदायिक विकास रेडियो कार्यक्रम धनकुटा जिविसका सीताराम गौतमले स्थानीय निकायहरूमा रेडियोका लागि वा अच्युत कार्यक्रम कर्मचारी भना प्रक्रिया अत्यन्तै चामो भएकाले आवश्यक परेको बेला तरकाले जनशक्ति यज्ञ काठिनाइ पैने बताउनुभयो। कुनै कार्यक्रम उत्पादक नियुक्त गर्नुपर्यायो भने दरबन्दी तरकाले जनशक्ति यज्ञ काठिनाइ पैने बताउनुभयो। समितिकहाँ सिफारिस लैजाउनुपर्यायो पदपूर्ति समितिले सबै प्रीक्रिया पुऱ्याएर स्थानीय निकायको बोईमा घोडीमा विवाद नभइदिएको खण्डमा नियुक्त हुने अवस्था रहेको अनुभव गौतमले सुनाउनुभयो। ६ महिनादेखि ढेर वर्षमध्यम एउटा कर्मचारी नियुक्त हुन समय लाने अनुभव भनि उहाले सुनाउनुभयो। प्राविधिक कर्मचारी काररामा तराङ्ग साकेछ तर उसले सुविधाहरू कम पाउँदछ। सार्वजनिक विद्यामा काम लगाउन सीजेन तीतारम पाउँदैन। यसो भएपछि अस्थारो र प्रतिकूल अवस्थामा काम लगाउन सीजेन तीतारम गौतमले भन्नुभयो। स्थानीय निकायमा रेडियो सञ्चालनका कुरा गर्दा कर्मचारी राजने र तिगलाई काम लगाउने, दुईवटा पाटा ज्यादै कठिन भएको उहाले बताउनुभयो। उहाले, रेडियो स्टेसनको प्रभुत्व अदिक्को स्पष्टमा स्टेसन भ्यानेजर ते हुनुपर्याय भन्नुभयो। कार्यपत्र प्रस्तोता खड्काले आफुले प्रस्तुत गरेको रेडियोको सांगठनिक ढाँचा छूनफलका लागि चारौ प्रस्तोतै गरीरको बताउनुभयो।

रेडियो नीतिविका स्टेसन भ्यानेजर भरत भूसालले आप्नो रेडियो स्टेसनको उदाहरण दिए सहकारी संचालक समितिको पदेन सीचैव संस्थाको पूर्ण सदस्य स्टेसन भ्यानेजर हुने गर्दै, जो सहकारी संस्थाको भ्यानेजर भनि हो भन्नुभयो। “सहकारीमा उसले सीचैवको काम गर्दै र स्टेसनमा इन्चार्जको स्पष्टमा” भूसालले भन्नुभयो। उहाले, सीचैवको काम गर्दै र स्टेसनमा इन्चार्जको स्पष्टमा भन्नुभयो। उहाले, सीचैवको काम गर्दै र स्टेसनमा इन्चार्जको स्पष्टमा रहेका बताउनुभयो। कार्यपत्रमा अर अवस्थापकीय कुरा भनि समेटिएको भए राखो हुन्न्यो भन्नुभयो। प्रस्तावित नियुक्ता एफ.एम. का कौशल चैम्पाइले रेडियोको सांचन यसौ हुनुपर्याय भनेका किटान गर्नेभन्ना भनि आप्नो संस्थाको आवश्यकता र त्रिपुरारेप जुनखलको उपपुल र व्यावहारिक हुन्छ, त्यही खालको हुनुपर्याय भन्नुभयो। “कुनै एउटा नमुना नै हुनुपर्याय भन्न चाहै भित्रैन,” उहाले भन्नुभयो। रेडियोको व्यवस्थापनमा तालिमलाई पनि समावेश गर्नुपर्याय।

प्रस्तावित सामुदायिक रेडियो सुन्दरपुरका अध्यक्ष कृष्णप्रसाद दाहालले सुन्दरपुरको सांगठनिक ढाँचा वासी प्रस्तुत गर्दै भन्नुभयो-सम्बेन्द्रा रेडियो परिषद्-साधारण सभा हुन्छ। चालले ११ सदस्यीय संचालक समिति चयन गर्दै। दैनिक रेडियो संचालनको नियमेदारी भनि यही समितिले गर्दै। संचालन समितिको अनुगमन नियन्त्रणका लागि ५ सदस्यीय सचेतक समिति हुन्छ। मी तात सदस्यमध्ये साधारण सभाले तीन र छोताको सभाले चार जना छान्दू। रेडियो परिषदमा राजनीतिवीच लिएर विभिन्न प्रेशरगत बाधीय समूहलाई समेटेर २-२ वर्षमा बोर्ड भेला गारिन्दै। बोर्ड भेलाबाट १ जना महिलासमेत ३ जना रहनेल्यै। सहकारी संस्था, शिक्षक, कृषक सबै बाराबाट २/२ जनाको प्रतिनिधित्व रहनेल्यै। जन्मा ७५ जनाको रेडियो परिषद् हुनेल्यै। यो प्रणालीबाट रेडियो चल्दै। गाविसले यसलाई पूऱ्यरूपमा स्वतन्त्र राखेल्यै।

कृष्णप्रताप दाहालले सामुदायिक रेडियो सुन्दरपुरको सांगठनिक नमुनाको कुरा गर्दै सहभागीहरूले रेडियोको स्वायत्तता कैति व्यावहारिक हुन्छ भनेर उहालाई जिजासा भनि राखेका थिए। दाहालको उत्तर यियो- यो तामो परिकल्पना हो, पहिले प्रयोग गरेर हेर्दै। रेडियो विनियम र आचारसंहिताअनुसार रेडियो चलन मन्दै भनेर रेडियो चल्दै। गाविसले यसलाई संचालन गरेको रेडियोको सांगठनिक ढाँचा

पात्त्वाको मदनगोखरा गाविसले संचालन गरेको रेडियोमो मदनगोखराको स्वेच्छा पाउँदैन। यसो भएपछि अस्थारो र प्रतिकूल अवस्थामा काम लगाउन सीजेन तीतारम गौतमले भन्नुभयो। स्थानीय निकायमा रेडियो सञ्चालनका कुरा गर्दा कर्मचारी राजने र तिगलाई काम लगाउने, दुईवटा पाटा ज्यादै कठिन भएको उहाले बताउनुभयो। उहाले, रेडियो स्टेसनको प्रभुत्व अदिक्को स्पष्टमा स्टेसन भ्यानेजर ते हुनुपर्याय भन्नुभयो।

काठमाडौं महानगरपालिकाले संचालन गरेको मेट्रो एफ.एम. का प्रभुत्व हरि अध्यक्षले मेट्रो एफ.एम. काठमाडौं महानगरपालिकाको एउटा विभागको स्पष्टमा रहेको र त्यहां कार्यपत्र कर्मचारीहरू महानगरपालिकाका कर्मचारीकै स्पष्टमा रहेका बताउनुभयो। उहाले, मेट्रो एफ.एम. लाई सारकारले सकारात्मक दृष्टिले नहेरेको गुनासो गर्नुभयो। उहाले यो प्रसंग उठाउदै थेरै सहभागीहरूले स्थानीय रेडियोहरूलाई सारकारले भनेर दृष्टिकोण सकारात्मक बनाउनका लागि सामुदायिक रेडियो सहयोग कैष त्रिविधि। र भव्यै गठित सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ नेपालसे काम गर्नुपर्याय प्रकाशकाल समस्या र उपलब्धिवारे रेडियो प्रसारकहरूले अनुभव आदान-प्रदान गर्नुपर्याय, भागिता हुनुपर्याय जस्ता आवश्यकता महसुस गरेका थिए।

सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ नेपालका अध्यक्ष राम नियमित व्यवस्थापनमा तालिमलाई पनि समावेश गर्नुपर्याय। रेडियोहरूको हक्कितिका लागि र कागूनी वाप्त भूमिका रहनुपर्याय।

दीप्तिकोणलाई सकारात्मक बनाउन नेपाल चातावरण पत्रकार समूह र सामुदायिक

रेडियो प्रसारक संघ नेपाल सीमितपार्वक लाग्ने बताउनु भयो । "तर यसका लागि

संघको सक्रिय सहयोग र सहभागिता चाहिँछ, "उहाको अनुरोध थिए ।

सहभागीहरूले रेडियो व्यवस्थापन र सञ्चालनसम्बन्धी आ-आफ्ना कुराहरु

राखिसकेपछि कार्यपन प्रसोता ओम बड्दलको रेडियोको प्रयोग र अनुभव हामीकहाँ

चोटे अधिको भएकाले जानी सबै तिक्ष्णौ भन्नुयो । रेडियो सातरामाथाका अध्ययनसमेत

रहेहस्तनुभएका छ इकाते भन्नुयो । आफू ते कुनै कुरामा सफल र कुनै कुरामा

असफल भइराखिएको बोलामा असलाई त यसो गर, तंयसो नगर भन्न पनि सीकिन ।

रेडियो व्यवस्थापन र जनशक्ति व्यवस्थापनका कुरा गर्दै जाँच सिकिने कुरा हो ।

सबको अध्यक्षता गरिरहनुभएका डानिडाका वारिए कार्यक्रम प्रसारक संघसमेत

मुरारी सिवाकोटीले अन्त्यमा कुलफलको निचोड निकाल्दै भन्नुयो, "रेडियोको

अनुभव हानी पनि रेडियो व्यवस्थापनका अनुभवलाई होर्ना

संचालक समिति सानो र क्लिरितो हुँचपर्छ ५/७ जनाको । हासो जस्तो राजनीति र

मतले गर्त समाजमा रेडियोको दीक्षिणीलाई कार्यसम्पन्नदनमा सहयोग पुगास् भन्न

पनि समाजका प्राप्ति तर्फ त्रिवेदी मान्देलाई संचालक समिति वा अन्य हिसावने

समावेश नार्न राखो हुँच । सबैलाई रेडियोमा समेतने प्राप्ति गरेको खण्डमा

रेडियोलाई आगाहि बढ्दत सजिलो हुँच ।"

सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ, नेपाल २०५७

प्रस्तावना

नेपालको सीधिधान २०५७ ले सञ्चालको हक्कलाई भौतिक हक्कका रूपमा प्राप्ति गरेको वर्तमान सन्दर्भमा देखामा चाहूँ रहेको सामुदायिक तथा स्थानीय रेडियो आन्दोलनलाई संगठित गर्दै प्रसारकहरूको प्रशागत हक्कतो संरक्षण तथा सञ्चालन गर्ने, मानव औपचारिको संरक्षण गर्ने, सञ्चारको माझ्यमध्याट प्रजातानिक सञ्चारको विकास गराउन, प्रसारकहरूसमेत आदान-प्रदान गर्ने, सास्कृतिक सम्पदको संरक्षण गर्ने, जातजाती र भाषाभाषीभीच सद्वाच अनुभवको गर्ने एवं राष्ट्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रीय सम्बन्धको वितार गर्ने, नेपाली सामुदायिक रेडियो अधिकारीहरूलाई उत्तरदायी बनाउन एउटा सामाजिक गर्दै प्रसारकहरूलाई बढी समाजप्रति उत्तरदायी बनाउन एउटा सामाजिक रेडियो आवश्यकता भहसुन गरी आज भित्र २०५७ वैत ९ तातेका दिन सामुदायिक रेडियो संगठनको आवश्यकता भहसुन गरी आज भित्र २०५७ वैत ९ तातेका दिन सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र, नेपाल चातावरण प्रसारक समूहले आयोजना गरेको समाज परिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो व्यवस्थापनका अनुभवका अनुभव हानीले यो संघको विभान तथार पार्ने, विभान तथार भएपछि संघका संस्थापक आजकै निर्माण हानीले यो संघको विभान तथार पार्ने, विभान तथार भएपछि संघका संस्थापक सदस्यहरूको राय लिई विभानलाई अनितम रूप दिएर संघलाई दर्ता गर्ने र संघ दर्ता भएको ६. महिनामित्रमा साधारणतमा गराउने निर्माणवारी दिइएको छ ।

सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ

नेपालको तर्वर्ष समिति

१. रेडियोलाई- अध्यक्ष

२. नीरि शेष्ठ- उपाध्यक्ष

३. चम्पाराज नेइटेल- मात्रासचिव

४. भरत भुसाल- सचिव

५. गुणालकर अध्याल- कापालम

६. पैतन्त्र सापकोटा- सदस्य

७. समिर नेपाल- सदस्य

प्रमुख कार्यक्रम निर्माता

८. भरत भुसाल- रेडियो लोक्यानी प्रवन्धक

९. मीताराम नोतम- सामुदायिक विकास रेडियो कार्यक्रम जि.वि.स धनकुटा-

१०. राधेन्द्र प्रापाद शाह- जनकार सचार संचालकोन्न स्वर्गदारी एफ.एम.

११. दीधिराम मुख्येशी- दाङ चुन्दू स्वर्गदारी

१२. रेडियोलाई- सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र, नेपालम, धापायती

१३. शाकर खोल- जि.वि.स, कञ्चनपुर

१४. समिर नेपाल- भनकामना एफ.एम.

१५. चारिराम भुसाल

१६. गणा सापकोटा

१७. वैतन्य सापकोटा- कोशी एफ.एम.

१८. निराटनगर

१९. गुणालकर अध्याल- सामुदायिक रेडियो

२०. मनदेवधरा पाल्पा (देसन स्थानेजर)

२१. गणा सापकोटा

कार्यक्रमका सहभागीहरू

१. घरपराज नुइटेच
रोडियो सामग्रीया
गो.च.न. १३५८
५४५६०५४२४४५ (कार्यालय)
बबुण्डेल, ललितपुर
५४७५७० (निवास)
२. कौशल चेन्नोड
नियुगा एफ.एम. (प्रसारित)
०३२-२०११०
उत्तरपुर, गाउडायट
३. नवीराम सुपाल
रोडियो नुविचनी
मीणगाम, सुपाल
०५७-६००३
४. नुगाकर अध्यात
देखन म्यानेजर
रेहडो मानपोख्या
०५५-२०५५५ / २०११२
५. जैतन्य सापकोटा
अध्यात, कोशी एफ.एम. ०२१-२४६६५
कार्यालय)
६. हाटबोल, विरतनगर-११
०२१-२०११८ (निवास)
७. कृष्णप्रसाद चाहल
सामुदायिक रेडियो
सुन्दरपुर
८. आर्थ-नुजरपुर गाँवि. स. पोरड
०५५-२०१५५ (कार्यालय)
९. हरि शेर्पा
प्रमुख भट्टो एफ.एम
२२१-८४५ (कार्यालय)
१०. कृष्णप्रसाद चाहल
नुजरपुर, गाँवि. स. पोरड
०२१-२०११८ (निवास)
११. नीराम सुपाल
रोडियो नुविचनी
मानपोख्या, सुपाल
०५५-६००३
१२. राधेश्वर नेपाल
सदरमय, नुजरपुर सचार विकास केन्द्र
सपाल : ०२१-२०१८५
सारकुली, राजमहल
वनकुमुखीया थारुपा
हिरकाना अधिकारी
(गोरखाली)
१३. नीराम सुपाल
०२१-२०१८५ / २५१८८८ (निवास)
नेपाल बातावाण प्रवक्तार समूह
चापापली, काठमाडौं गो.च.न. ५१४३
१४. नीराम सुपाल
०२१-२०१८५
निमुक्तनगर राड, ०८२-६०२६६
१५. अर्जुन तापाली
अध्यात रेडियो नुविचनी
०५५-६००३
१६. गोपा सापकोटा
बाहु चाहल, कोशी एफ.एम
०२१-२०११८
१७. समीर नेपाल
समन्वय समितिको अध्यक्ष
फैसल : २०५५५ र २०२३३
नुलसीपुर-११, दाढ़ नुलसीपुर
०२१-२०११८
१८. भरत भुवाल
देखन म्यानेजर, मनकमणा एफ.एम
०५५-२०१८५३
रेहडो

नेपाल समाचारपत्र, १० चैत २०५७

रेडियो प्रसारण संघको गठन

काठमाडौं, समाचारपत्र। सीबिएनले दूचनाको हक्काई भीलिक हक्काई रूपमा प्रत्यागृह गरेको बत्तिमान सन्दर्भमा सामुदायिक तथा स्थानीय रेडियो आन्तरिकलाई सार्वित गई अधिक बढ्दो जेश्याले प्रकार रुख मैलिको अध्यक्षतामा सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ नेपालको तदर्थ सिद्धि गठन गरिएको छ। प्रसारकहरूबीच अनुभवको आदानप्रदान गर्ने तथा भाषाभाषीबीच सहयोग आदान-प्रदान गर्ने अधिष्ठायक वित्तीयार नेपाल चातावरा प्रकार समूह तथा समाज पारिवर्तनका लागि रेडियो सहयोग केन्द्रको आयोजनामा 'समाज पारिवर्तनका लागि सामुदायिक रेडियो' विषयक काठमाडौं क्रममा सो संघको गठन गरिएको हो। सधाको उपाध्यक्ष, महासचिव, सचिव, कोषाध्यक्ष र सदस्यहरूमा क्रममः हरि शेर्पा, बहराज नुइटेल, भरत भुवाल, युजाकर अर्याल, जैतन्य सापकोटा र समीर नेपाल रहनुभएको छ।

The Rising Nepa, 24th March 2001.

Community-based radio must for illiterate

Bunwal Mar 23 (RSS):

A two-day national symposium on the community-based radio for social transformation held here recently under the joint auspices of Community-Based Radio Cooperation Centre and Nepal Forum of Environmental Journalists (NEFEJ).

The symposium aims at finding ways of extending the fruits of development and liberalisation down to the grassroots level through the expansion of the community-based radio network. Convener of the community-based radio cooperation centre Raghunath Mainali said it is a matter of concern that the Ministry of Information and Communications has been hesitating to issue licence to the community-based radio opened up for accelerating the pace of development through social understanding.

Ex-president of NEFEJ Murati Shrivastav said the community-based radio is indispensable for educating the illiterate people and bringing about social reforms. Chairman of Radio Lumbini Ajun Gyawali pointed out that such institutions are facing difficulties in receiving tax exemption provided by the laws. Representatives from 18 companies and institutions are taking part in the symposium.

